Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Cahier 2014-17

Facilitering van mobiele bendes

Research synthese

B. van Gestel

Cahier
De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.
Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Veiligheid en Justitie weergeeft.

Alle WODC-publicaties zijn gratis te downloaden van www.wodc.nl

Inhoud

Samenvatting — 5

1 Inleiding — 11
1.1 Doelstelling en vraagstelling — 12
1.2 Methoden van onderzoek — 13
1.3 Opbouw — 16

2 Theoretisch kader — 19
2.1 Ratio, routines en gelegenheid — 19
2.2 Mobiliteit van daders — 20
2.3 Sociale relaties en etnische gemeenschappen — 22
2.4 Ontmoetingsplekken — 22

3 Voorbereidingen — 25
3.1 Standplaats — 25
3.2 Reis naar Nederland — 26
3.3 Werving van nieuwe bendeleden — 27
3.4 Slaapplaats — 29

4 Planning en uitvoering van de roof — 33
4.1 Planning en locatiekeuze — 33
4.2 Vervoer naar plaats delict — 36
4.3 Afschermingsmethoden — 37
4.4 Internationale samenwerking tussen opsporingsdiensten — 41

5 Verwerking van de buit — 45
5.1 Opslag — 45
5.2 Bestemming van de buit en afzetmarkt (heling) — 47
5.3 Transport van de buit naar het herkomstland — 50
5.4 Prijzen en investeringen — 51

6 Slotbeschouwing — 53

Summary — 57

Literatuur — 63

Bijlage 1 Samenstelling van de begeleidingscommissie — 69

Samenvatting

De Minister van Veiligheid en Justitie heeft de afgelopen jaren meerdere malen zijn zorgen geuit over het brede scala aan vermogensdelicten dat door mobiele bendes wordt gepleegd en over de schade die dat bij burgers en bedrijven teweegbrengt. Voor het begrip 'mobiele bendes' is in Europees verband een gemeenschappelijke definitie opgesteld, die als volgt luidt: *'Een mobiele (rondtrekkende) dadergroep is een vereniging van daders die zich stelselmatig verrijken middels vermogenscriminaliteit of fraude (bijvoorbeeld diefstal, inbraak in woningen of andere gebouwen, georganiseerde winkeldiefstal, zakkenrollen, ladingdiefstal, metaaldiefstal, diefstal op bouwplaatsen en fraude met geldautomaten (skimming), een breed scala aan operaties uitvoeren en internationaal actief zijn.'* Deze definitie is door de Nederlandse overheid overgenomen. Volgens deze definitie is sprake van mobiel banditisme als aan vier kenmerken wordt voldaan: (1) het stelselmatig plegen van (2) vermogenscriminaliteit, waarbij (3) wordt samengewerkt door daders die (4) internationaal actief zijn. Inmiddels zijn in Nederland verschillende projecten opgezet om mobiel banditisme tegen te gaan. Het Nederlandse beleid richt zich, naast intensivering van de opsporing, nadrukkelijk op het *tegenhouden* van mobiel banditisme. Door het vergaren van kennis over de verschillende 'stappen' in het criminele bedrijfsproces van een mobiele bende, kan meer zicht worden verkregen op de wijze waarop mobiele bendes worden gefaciliteerd en van welke legale actoren en gelegenheden ze misbruik maken. Die kennis kan door de overheid worden gebruikt om het criminele bedrijfsproces te stoppen of te verstoren.

Doel van deze research synthese is kennis vergaren over de facilitering van mobiel banditisme. Het gaat bij facilitering om actoren en omstandigheden die – bewust of onbewust – mobiel banditisme mogelijk maken en gelegenheid bieden voor deze criminaliteit. De centrale vragen in dit onderzoek worden beantwoord op basis van bestaande wetenschappelijke literatuur en luiden:

- Op welke wijze worden mobiele bendes gefaciliteerd?
- Welke actoren en omstandigheden kunnen worden onderscheiden?

Voor het zoeken naar wetenschappelijke empirische studies is aan de hand van zoektermen systematisch gezocht naar publicaties in verschillende databases. Daarnaast is via de sneeuwbalmethode literatuur gevonden. Na een eerste brede selectie van literatuur zijn 118 publicaties gedownload of aangevraagd. Aan de hand van een itemlijst zijn deze publicaties doorgenomen en beoordeeld op hun relevantie voor het onderhavige onderzoek. Publicaties zijn opgenomen als deze gebaseerd zijn op wetenschappelijke empirisch onderzoek en als de empirische data van voldoende methodologische kwaliteit zijn, dat wil zeggen dat de verschillende keuzes in het onderzoeksproces - over onderzoeksgroep, onderzoeksmethoden, dataverzameling, data-analyse - transparant zijn en expliciet zijn beschreven en gemotiveerd. Zowel gepubliceerde als niet-gepubliceerde literatuur (zogenaamde 'grijze' literatuur zoals bijvoorbeeld papers en congrespresentaties) is opgenomen. Publicaties zijn opgenomen als zij in 2004 of later zijn verschenen in de Nederlandse of Engelse taal. Van de 118 verzamelde publicaties zijn er uiteindelijk 41 geselecteerd voor dit onderzoek. Het gaat om wetenschappelijke artikelen, boeken, hoofdstukken in boeken, rapporten en scripties. De geselecteerde publicaties komen voor het overgrote deel uit Nederland en België. Vrijwel alle gevonden en geselecteerde publicaties gaan over mobiele bendes uit Midden- en Oost-Europa, hoewel de herkomst van mobiele bendes geen selectiecriterium was.

Bij de beschrijving van de bevindingen wordt in dit rapport een fase-indeling gehanteerd die is ontleend aan Spapens (2005). We maken onderscheid tussen drie fasen: (1) voorbereidingen; (2) planning en uitvoering van het delict en 3) verwerking van de buit.

Voorbereidingen

In de geselecteerde studies komt een groot aantal *vervoermiddelen* naar voren die gebruikt worden voor de reis naar Nederland. In de eerste plaats zijn er daders die met een personenauto naar Nederland komen. In de tweede plaats wordt gebruikgemaakt van particuliere pendelbusjes vanuit het land van herkomst. In de derde plaats reizen daders met regulier openbaar vervoer. Het gaat vooral om lijndiensten van internationale busmaatschappijen. Tot slot komt in sommige publicaties naar voren dat leden van mobiele bendes soms ook met het vliegtuig reizen.

Verschillende publicaties bevatten informatie over de wijze waarop mobiele bendes *'nieuwe' bendeleden rekruteren*. Nieuwe leden worden deels geworven in het land van herkomst. Daarnaast worden nieuwe leden hier in West-Europa geworven. In dat geval ontmoeten mensen uit hetzelfde land elkaar in cafés, in woonblokken of op andere ontmoetingsplekken waar men landgenoten treft en waar dezelfde taal wordt gesproken. Het gaat dan om werving van mensen die al wat langer in West-Europa verblijven, bijvoorbeeld omdat men hier naartoe is gekomen om werk te verrichten en geld te verdienen, al dan niet illegaal. Uit enkele studies blijkt dat mobiele bendes soms ook dwang toepassen om mensen ertoe te brengen mee te werken aan criminele activiteiten.

De aard van de *slaapplaatsen* van mobiele bendeleden varieert sterk. Een deel van de leden heeft een (tijdelijke) basis in een van de grote steden en heeft daar tijdelijk een onderkomen in een appartement. Vaak delen verschillende bendeleden een woning met elkaar. Er zijn verschillende manieren waarop mobiele bendeleden aan (tijdelijke) woonruimte komen: een deel van hen logeert bij familieleden of kennissen die al langer in Nederland verblijven en hier legaal wonen en al dan niet staan ingeschreven. Het gaat meestal om mensen die oorspronkelijk uit hetzelfde land of streek komen en hier al sterker in het lokale maatschappelijke leven zijn ingebed. De persoon die woonruimte beschikbaar stelt, kan actief onderdeel uitmaken van de mobiele bende of alleen als faciliteerder optreden. Ook zijn er mobiele bendes die zelf woonruimte huren.
Daarnaast zijn er mobiele bendeleden die gebruikmaken van hotels, motels, hostels, campings en recreatieparken, alsook bendeleden die 's nachts in hun auto slapen. Het gaat om bendeleden die maar korte tijd hier verblijven. In deze gevallen leunen mobiele bendes niet of in veel mindere mate op connecties met lokaal gevestigde landgenoten. Het gaat dan eveneens om bendeleden die hier kort verblijven en voor wie de auto dienst doet als goedkoop onderkomen.

Planning en uitvoering van de roof

Uit de bestudeerde literatuur komt naar voren dat mobiele bendes zich veelal schuldig maken aan (seriematige) inbraak in woningen, auto's, winkels en bedrijven. Verder zijn sommige mobiele bendes primair gericht op autodiefstal of op zakkenrollerij en houden sommigen zich vooral bezig met ramkraken of skimming. In literatuur komen verder enkele gevallen voor waarin het gaat om ladingdiefstal, metaaldief-

stal, het in omloop brengen van vals geld en gewapende overvallen, maar dat zijn uitzonderingen.
De keuze voor locaties wordt deels bepaald door de specialiteit van mobiele bendes. Zakkenrollers zijn vooral actief in winkelgebieden en op markten, in toeristische gebieden, horecagelegenheden en in het openbaar vervoer. Mobiele bendes die zich bezighouden met winkeldiefstal, blijken hun werkterrein vooral in middelgrote en kleinere steden te hebben en niet zozeer in de grote steden in de Randstad. Als het gaat om inbraak in woningen en auto's blijkt dat mobiele bendes vaak kiezen voor doelwitten in landelijke gebieden en voor doelwitten die op enige afstand van hun eigen tijdelijke verblijfsplaats liggen. Het gaat dan vaak om de 'betere' wijken waar het rustig is en groen en waar vrijstaande huizen staan.
In enkele publicaties komt expliciet naar voren dat mobiele bendes van te voren hebben nagedacht over specifieke doelwitten en plekken waar ze hun slag willen slaan. Dat blijkt uit lijstjes die door de politie tijdens opsporingsonderzoeken bij de spullen van verdachten zijn gevonden en waar adressen, winkels, producten en/of specifieke merken op staan. Uit andere studies komt naar voren dat daders van te voren niet altijd goed weten waar ze precies hun slag zullen slaan en gewoon maar wat rondrijden totdat ze een geschikt doelwit vinden.

Als mobiele bendes eenmaal in Nederland of België zijn, wordt de *reis naar de plaats delict* meestal met de auto afgelegd. Eén aspect dat in dit verband in verschillende publicaties terugkomt, is dat de benodigde auto soms eerst wordt gestolen. In studies komt naar voren dat dat meestal gebeurt door middel van woninginbraak waarbij, naast andere spullen, ook autosleutels worden ontvreemd. De gestolen auto wordt vervolgens gebruikt voor meerdere (seriematige) inbraken in woningen en/of auto's. In enkele publicaties komt naar voren dat auto's soms ook worden gehuurd bij een autobedrijf, mede om met een Nederlands kenteken minder op te vallen en minder snel door de politie te kunnen worden getraceerd.

Om te pakkans te verkleinen en uit het zicht van de politie te blijven, hanteren mobiele bendes uiteenlopende *afschermingsmethoden*. Het gebruik van valse identiteitspapieren is zo'n methode, alsook het gebruik van aliassen en verschillende bij- en schuilnamen. Daarnaast worden verschillende communicatiemiddelen gebruikt om politietaps te omzeilen (skype, portofoons, gsm-jammers, walkie-talkies, steeds wisselende telefoons en sim-kaarten). Een andere afschermingsmethode die in verschillende publicaties naar voren komt, is het zwijgen van bendeleden als zij eenmaal zijn opgepakt en door de politie worden ondervraagd. Binnen de groep lijkt druk te worden uitgeoefend om niet met de politie te praten en daarbij zou geweld niet worden geschuwd, zo komt in enkele studies naar voren. In tegenstelling tot het gebruik van *intern* geweld, blijkt uit verschillende studies dat *extern* geweld door mobiele bendes niet of nauwelijks wordt toegepast. Door geen geweld te gebruiken, proberen mobiele bendes de aandacht van de politie niet op zich te vestigen en zo het risico op ontdekking te minimaliseren. Een andere manier om minder op te vallen is de inzet van kinderen. In enkele publicaties is daar enige informatie over te vinden. Tot slot schermen mobiele bendes zich af door het bewust gebruiken van landsgrenzen en regiogrenzen. Door het overschrijden van die grenzen en het verdelen van activiteiten over meerdere landen, wordt de pakkans verkleind. Een reden daarvoor is dat elk land eigen organisaties kent, met eigen wetgeving en eigen procedures en bevoegdheden ten aanzien van opsporing en vervolging. Als gevolg daarvan wordt informatie over criminaliteit niet automatisch gedeeld tussen landen, waardoor informatie over mobiele bendes versnipperd bij verschillende organisaties aanwezig kan zijn.

Verwerking van de buit

Er zijn grofweg vier plekken waar de buit tijdelijk door mobiele bendes wordt opgeslagen. In een deel van de gevallen worden gestolen spullen in de buurt van de plaats delict verstopt. Met name na woninginbraken en diefstallen uit auto's worden spullen tijdelijk begraven in nabijgelegen bosjes of struiken om de volgende dag te worden opgehaald. Een tweede plek waar gestolen goederen tijdelijk worden bewaard, is de eigen auto. Auto's zijn soms van geprepareerde ruimtes voorzien waar spullen kunnen worden verstopt. Daarnaast neemt een deel van de mobiele bendes de gestolen waar mee naar de woning of het verblijf waar ze (tijdelijk) verblijven. Tot slot wordt de buit in sommige gevallen opgeslagen in loodsen. Het gaat dan over het algemeen om de opslag van wat grotere spullen. Voor het tijdelijk opslaan en bewerken van (delen van) gestolen auto's wordt eveneens gebruikgemaakt van loodsen en garages. Het bewerken en helen van gestolen auto's wordt vaak door groepen gedaan die de auto zelf niet stelen, en legale lokale autobedrijven kunnen daar een faciliterende rol bij spelen.

Uit de publicaties komt een variatie naar voren in manieren waarop gestolen spullen hun herbestemming vinden. Allereerst worden spullen soms voor eigen gebruik aangewend (bijvoorbeeld elektronica, smartphones, gereedschappen en auto's). Gestolen goederen worden soms ook geruild of verkocht tussen mobiele bendeleden. Verder komt in literatuur naar voren dat een deel van de mobiele bendeleden spullen en geld naar familie en vrienden in het thuisland in Oost-Europa stuurt. Niettemin worden gestolen goederen meestal doorverkocht; ze worden zowel naar het herkomstland van bendeleden getransporteerd als hier in West-Europa verkocht. Als mobiele bendes ervoor kiezen hun gestolen handelswaar hier in West-Europa te verkopen, is over het algemeen sprake van enige mate van lokale inbedding. Er zijn contacten nodig om gestolen spullen hier te kunnen slijten en men moet de weg hier enigszins kennen. In verschillende studies komt naar voren dat bendeleden hier relaties onderhouden met kleine ondernemers uit de bovenwereld voor de afname van de buit, bijvoorbeeld met café-eigenaren, marktkooplui, werklieden uit de bouwwereld en/of winkeliers. Soms zijn helers uitbaters van cafés die hun horecagelegenheid beschikbaar stellen als ontmoetingsplaats en verkooppunt.
Als gestolen spullen naar het herkomstland worden vervoerd, komen deze uiteindelijk terecht op lokale markten waar bendeleden vandaan komen of in winkels. Ook worden goederen in het herkomstland op internet aangeboden. Familieleden van mobiele bendeleden blijken soms een actieve rol te spelen bij de heling, met name als bendeleden zelf niet meteen naar het herkomstland terugkeren maar gestolen spullen voor de verkoop opsturen en familieleden hiervan op de hoogte stellen.
Als het gaat om het vervoer van de buit naar het herkomstland, wordt gestolen waar soms als postpakketten opgestuurd naar familieleden in het herkomstland. Daarnaast zijn gewone personenauto's (al dan niet gestolen of gehuurd) en particuliere pendelbusjes veelgebruikte middelen om de buit mee te vervoeren naar het herkomstland, of worden spullen meegegeven aan vrachtwagenchauffeurs. Verder doen bussen van internationale busmaatschappijen dienst als vervoermiddel van gestolen spullen naar het land van herkomst. Gestolen goederen worden soms ook onbemand in de bus meegegeven en dan ter plekke op de plaats van bestemming door een bendelid of familielid opgehaald, zo blijkt uit enkele studies.
In wetenschappelijke literatuur is nauwelijks informatie voorhanden over de wijze waarop de geldelijke winsten vervolgens door mobiele bendeleden worden geïnvesteerd.

Slotbeschouwing

De bevindingen uit deze research synthese kunnen kort worden samengevat aan de hand van drie dimensies die gelegenheid bieden aan mobiele bendes, namelijk faciliterende beroepen en beroepsgroepen; sociale bindingen en etnische gemeenschappen en ontmoetingsplekken. Deze dimensies kunnen in combinatie met elkaar inzichtelijk maken welke actoren en omstandigheden nu een faciliterende rol spelen voor (het voortbestaan van) mobiele bendes.
De legale beroepsgroep die het sterkste als facilitator naar voren komt is de transportsector en in het kielzog daarvan de autobranche. Vrachtwagenbedrijven en -chauffeurs maar ook busmaatschappijen, kleine transportbedrijven en autozaken blijken een ondersteunende rol te vervullen gedurende verschillende fasen in het bedrijfsproces. Daarnaast spelen verhuurders van loodsen en garages een faciliterende rol bij de tijdelijke opslag van (grotere) gestolen goederen. Dat wil overigens niet zeggen dat deze bedrijven en beroepsgroepen actief en willens en wetens meewerken. Facilitering kan plaatsvinden zonder dat bedrijven, instituties of individuele medewerkers daarvan op de hoogte zijn. Verder kwam naar voren dat een deel van de mobiel bendes gebruikmaken van mensen uit hun herkomstland die hier al langer in West- Europa wonen en inmiddels lokaal zijn ingebed. Soms is de medewerking van lokaal ingebedde personen doelbewust en kunnen zij ook als verdachten worden aangemerkt, soms is niet duidelijk in hoeverre mensen op de hoogte zijn van de illegale praktijken. Vooral als het gaat om huisvesting, blijken deze etnische gemeenschappen van belang, maar ook als het gaat om andere fasen in het criminele bedrijfsproces blijken zij van nut te kunnen zijn. Daar komt bij dat nieuwe bendeleden mede worden gerekruteerd uit deze etnische gemeenschappen.
Tot slot blijkt dat cafés als ontmoetingsplaats fungeren en een faciliterende rol spelen in verschillende fasen in het criminele bedrijfsproces. Dat geldt vooral voor bendes die wat langer in West-Europa verblijven en niet zozeer voor de groepen die kort hier verblijven. Daarnaast kunnen hotels, recreatieparken en campings als verblijfsplaats fungeren en ook als ontmoetingsplek dienst doen.
Uit deze research synthese komt naar voren dat faciliterende actoren en gelegenheden –beroepsgroepen, sociale bindingen en etnische gemeenschappen en ontmoetingsplekken – vaak niet zijn gebonden aan één fase in het criminele bedrijfsproces van mobiele bendes. Het blijken dynamische, terugkerende dimensies te zijn die in verschillende fasen in het bedrijfsproces een ondersteunende rol kunnen spelen voor mobiele bendes. Voor de (preventieve) aanpak van mobiele bendes is het raadzaam de focus mede te richten op deze dimensies.

1 Inleiding

In het afgelopen decennium stond in Nederland het fenomeen 'mobiel banditisme' regelmatig in de publieke belangstelling. Ook wordt wel gesproken over 'rondtrekkende bendes'. Hoewel er verschillende definities in omloop zijn (o.a. Van Daele et al. 2008) is in 2010 in Europees verband een gemeenschappelijke definitie van mobiel banditisme opgesteld. Die definitie luidt als volgt: 'Een mobiele (rondtrekkende) dadergroep is een vereniging van daders die zich stelselmatig verrijken middels vermogenscriminaliteit of fraude (bijvoorbeeld diefstal, inbraak in woningen of andere gebouwen, georganiseerde winkeldiefstal, zakkenrollen, ladingdiefstal, metaaldiefstal, diefstal op bouwplaatsen en fraude met geldautomaten (skimming), een breed scala aan operaties uitvoeren en internationaal actief zijn.' (Raad van de Europese Unie, 2010). Deze definitie is door de Nederlandse overheid overgenomen (2011, Kamerstukken 28 684, nr 301) Volgens deze definitie is sprake van mobiel banditisme als aan vier kenmerken wordt voldaan: (1) het stelselmatig plegen van (2) vermogenscriminaliteit, waarbij (3) wordt samengewerkt door daders die (4) internationaal actief zijn. Hoewel deze definitie niets zegt over de afkomst van mobiele bendes, komen in onderzoeksrapporten en beleidsnota's over dit onderwerp vooral mobiele daders uit Midden- en Oost Europese landen naar voren (o.a. Van der Laan & Weenink 2005; Van Daele & Vander Beken 2010; Siegel 2013; Kamerbrief 09/10/2013).[1] Mensen uit die landen kunnen sinds de uitbreiding van de Europese Unie makkelijker over landgrenzen binnen Europa reizen omdat er voor hen geen visumplicht meer is. Volgens de politie zijn rondreizende bendes uit Polen, Litouwen, Roemenië en Bulgarije geen nieuw fenomeen maar wordt het probleem wel groter (Oplegnota korpsleidingsoverleg Aanpak Mobiel Banditisme Nationale Politie 2014).

De Minister van Veiligheid en Justitie heeft de afgelopen jaren meerdere malen zijn zorgen geuit over het brede scala aan vermogensdelicten dat door rondtrekkende bendes wordt gepleegd en over de schade die dat bij burgers en bedrijven teweegbrengt (o.a. Kamerbrief 9 oktober 2013; Kamerstukken 28 684, nr. 273, nr 301). Hij reageerde daarmee op bevindingen uit onderzoeksrapporten (o.a. Itinerant groups stores in European Union 2009; Siegel et al. 2013). Een intensivering van de aanpak van het probleem is volgens de minister vereist op zowel nationaal als Europees niveau. Inmiddels zijn in Nederland verschillende projecten opgezet om mobiel banditisme tegen te gaan. Zo is in 2010 door publieke en private partijen een proeftuin gestart om de uitwisseling van informatie te verbeteren tussen bedrijfsleven en politie. De proeftuin is in 2012 omgevormd tot een structurele werkwijze.

Het Nederlandse beleid richt zich, naast intensivering van de opsporing, nadrukkelijk op het tegenhouden van mobiele banditisme. Het opwerpen van barrières om het mobiele bendes moeilijk te maken hun werkwijze voort te zetten, past binnen de fenomeengerichte en brede geïntegreerde aanpak van de Minister van Veiligheid en Justitie (zie o.a. Kamerbrief 13 maart 2013). Door gebruik te maken van het 'barrièremodel' kan een crimineel bedrijfsproces in kaart worden gebracht. Bij elke 'stap' in dat proces kunnen illegale en legale actoren een rol spelen (bijvoorbeeld beheerders van recreatieparken) als ook gelegenheden die de criminele activiteiten

[1] In België is in de definitie opgenomen dat leden van de mobiele bende hoofdzakelijk afkomstig zijn uit Oost-Europese landen (o.a. Van Daele, 2008).

mogelijk maken. Ook kan bij elke stap gekeken worden welke overheidsdiensten en particuliere organisaties een mogelijke rol kunnen spelen bij het wegnemen van faciliterende omstandigheden.
Door de politie is inmiddels een barrièremodel ontwikkeld met als doel het ontrafelen van de gelegenheidsstructuur van mobiel banditisme.[2] In dat model zijn verschillende barrières onderscheiden zoals de reis naar Nederland, het verblijf in Nederland, het gebruik van de infrastructuur, de opslag van gestolen goederen, vervoer van de goederen, heling en het gebruik van de criminele opbrengst. De minister van Veiligheid en Justitie schrijft de Kamer in zijn brief van 9 oktober 2013: *'Nader onderzoek in aanvulling op dat van de Universiteit Utrecht (Siegel et al. 2013) door het WODC ten behoeve van het tegenhouden van mobiele bendes moet helpen het barrièremodel tegen mobiel banditisme verder te versterken'.*

Door de uitvoering van complexe criminele activiteiten als een logistiek bedrijfsproces te beschrijven, kan zicht worden verkregen op posities, rollen en gelegenheden die deze criminaliteit mogelijk maken (o.a. Spapens, 2006, p. 41 e.v.). Kennis over de verschillende 'stappen' in het criminele bedrijfsproces geeft inzicht in de wijze waarop mobiele bendes worden gefaciliteerd en van welke legale actoren en structuren ze misbruik maken. Die kennis kan door de overheid worden gebruikt om het criminele bedrijfsproces te stoppen of te verstoren. Spapens & Fijnaut (2005) onderscheiden grofweg drie fasen: de voorbereiding, de uitvoering en de verwerking van gestolen handelswaar. Wij sluiten in dit rapport aan bij deze fase-indeling.

Alvorens te bezien of er nieuw empirisch onderzoek nodig, is het raadzaam om eerst te onderzoeken wat hierover bekend is in reeds bestaande literatuur. Er zijn in het afgelopen decennium uiteenlopende empirische onderzoeken verricht, waarbij politiedossiers zijn geanalyseerd en sleutelinformanten zijn geïnterviewd. Wat kan op grond van deze bestaande literatuur gezegd worden over facilitering en over gelegenheidsstructuur waar mobiele bendes gebruik van maken?

1.1 Doelstelling en vraagstelling

Doel van deze research synthese is kennis vergaren over de facilitering van mobiel banditisme. Het gaat bij facilitering om actoren en omstandigheden die – bewust of onbewust – mobiel banditisme mogelijk maken en gelegenheid bieden voor deze vorm van criminaliteit. Het begrip facilitering impliceert niet dat betreffende actoren actief aan de facilitering meewerken, zij kunnen evengoed een faciliterende rol vervullen zonder daar zelf van op de hoogte te zijn. Kennis over facilitering is nodig om na te kunnen denken over verdere ontwikkeling van beleidsmaatregelen, in het bijzonder over toepassingsmogelijkheden van het zogenaamde 'barrièremodel'.
De centrale vragen in dit onderzoek worden beantwoord op basis van bestaande wetenschappelijk literatuur en luiden:
- Op welke wijze worden mobiele bendes gefaciliteerd?
- Welke actoren en omstandigheden kunnen worden onderscheiden?

Bij actoren gaat het zowel om personen als om bedrijven. Er zal gekeken worden naar enerzijds actoren die doelbewust meewerken en hun diensten verlenen en anderzijds actoren die ongewild meewerken of zonder dat ze dat zelf goed weten

[2] Recent is door de politie het projectplan 'Aanpak Mobiel Banditisme Nationale Politie 2014' opgesteld, waarin verschillende doelen en activiteiten staan beschreven. Daarin wordt het ontmantelen van de gelegenheidsstructuur van mobiel banditisme ook expliciet als doel gesteld.

(voor zover dat is achterhaald). Het gaat hier dus ook om legale bedrijven die onderdak of ontmoetingsplaatsen bieden aan mobiele bendeleden, zoals cafés, woningverhuurbedrijven en vakantieparken.
Het gaat daarnaast ook om wetten, regels, gedragingen en/of legale handhavingspraktijken die onbedoeld gelegenheid bieden aan de criminele activiteiten van mobiele bendes. Denk bijvoorbeeld aan vergunningverlening door gemeenten aan bedrijven die mobiele bendes faciliteren. Vanwege het 'reizende' karakter en de grensoverschrijdende activiteiten van mobiele bendes, besteden we in dit onderzoek ook aandacht aan de wijze waarop samenwerking en informatie-uitwisseling tussen Europese landen in de praktijk plaatsvindt, voor zover dat uit bestaande studies naar voren komt.

De vragen zullen per fase in het criminele bedrijfsproces worden besproken en de focus zal daarbij gericht zijn op facilitering en de verwevenheid tussen legaliteit en illegaliteit. Hoewel het gaat om een uiteenlopend scala aan criminele activiteiten – van zakkenrollerij tot autodiefstal – en de verschillende mobiele bendes ook van elkaar zullen verschillen qua aard van de organisatie (zie o.a. Van Daele, 2010), zal getracht worden de bevindingen uit bestaande literatuur op hoofdlijnen weer te geven en wordt niet uitvoerig ingegaan op de modus operandi van afzonderlijke delicttypen.

De vraag naar de omvang van mobiel banditisme zal in dit onderzoek niet worden beantwoord. In een kwantitatieve studie die onlangs is afgerond naar de omvang van criminaliteit onder Midden- en Oost Europeanen in Nederland, was een belangrijke uitkomst dat niet kon niet worden bepaald wat die omvang nu was (Boom et al., 2014).

1.2 Methoden van onderzoek

Een van de manieren om onderzoek te doen naar de facilitering en gelegenheidsstructuur van georganiseerde bendes is door bestaande studies af te speuren naar stappen in het criminele bedrijfsproces, of zoals Bullock, Clarke et al. (2010) stellen: *'Analysing published studies from a script perspective' .* Het gaat dan met name om studies waarin politiedossiers zijn geanalyseerd en studies waarvoor diepte-interviews zijn gehouden met daders of met sleutelinformanten over *'script elements'*. Spapens (2006) spreekt in deze context over 'het criminele bedrijfsproces'. Felson (2006) hanteert de begrippen *events, sequences* en *settings* (zie hoofdstuk 2, theorie). Voor onderhavige studie wordt literatuur bestudeerd waarin die 'script elements' aanwezig zijn als het gaat om de werkwijze van mobiele bendes. Op die manier kunnen we faciliteerders en gelegenheidsstructuur en de daarbij betrokken dienstverleners in kaart brengen.

Research synthese
Een research synthese is een onderzoeksmethoden waarbij een systematische zoekstrategie wordt toegepast, met als doel zoveel mogelijk empirische studies te vinden die tezamen antwoord kunnen geven op vooraf een geformuleerde onderzoeksvraag. Bij een research synthese worden criteria geformuleerd op grond waarvan publicaties al dan niet worden uitgesloten of worden geselecteerd (in- en exclusiecriteria), waardoor de systematische zoektocht in principe reproduceerbaar is. Het samenvoegen van onderzoeksbevindingen uit verschillende studies wordt veelal toegepast om inzicht te krijgen in effectiviteit van interventies en in de werkzame mechanismen (o.a. Kleemans et al., 2007; Pawson et al., 2005). Door het samen-

voegen van relevante evaluatiestudies kan men dan tot een oordeel komen over de vraag welke interventies werken en onder welke omstandigheden. Grofweg kunnen hierbij twee gangbare benaderingen worden onderscheiden. In de eerste benadering worden alleen (quasi-)experimentele studies geselecteerd om verantwoorde conclusies te kunnen trekken over of een maatregel effectief is (o.a. Farrington et al., 2002). In de tweede benadering wordt de nadruk gelegd op een selectie van studies die inzicht kunnen geven in werkzame mechanismen en de omstandigheden waaronder een interventie effectief is (oa Pawson, 2006; Van der Knaap et al. 2008). Ook zijn er onderzoeken waarbij combinaties van beide benaderingen worden toegepast (o.a. Vaessen et al., 2014)

De onderhavige synthese naar facilitering van mobiele bendes verschilt in sterke mate van bovenstaande benaderingen. De centrale vraag is immers niet gericht op een interventie en op de gevolgen daarvan, maar op de beschrijving van een thema en variaties daarbinnen. In de geselecteerde studies zijn hoofdzakelijk kwalitatieve methoden toegepast. Het betreft een thematische synthese waarbij de analyse is gericht op (variatie in) relevante thema's en subthema's en de geselecteerde publicaties zijn gecodeerd met behulp van computer software (vergelijk Thomas & Harden, 2008). Verder zijn voor deze studie de uitgangspunten van een systemische review gehanteerd. Dat houdt in dat breed is gezocht naar zoveel mogelijk empirische studies over het onderwerp en dat vooraf inclusie- en exclusiecriteria zijn opgesteld omtrent de te selecteren publicaties.

Als het gaat om de afbakening van het begrip 'mobiele bendes' is geselecteerd op de volgende kenmerken van daders:
- ze plegen in hoofdzaak vermogenscriminaliteit;
- ze plegen vermogenscriminaliteit samen met anderen (georganiseerd en/of met meerdere daders) en stelselmatig (meerdere feiten);
- ze plegen vermogensdelicten (deels) in Nederland;
- ze komen uit een ander land en wonen hier niet of op tijdelijke basis.

Bij het laatste criterium speelt de volgende overweging een rol: in principe doet het er niet toe uit welk land mensen komen en wat hun nationaliteit is. De selectie is dus niet beperkt tot daders die uit Midden- of Oost-Europa komen.

Wel is voor deze studie van belang dat daders internationaal actief zijn in de zin dat hun thuisbasis in een ander land ligt en dat ze in Nederland (een deel van de) vermogensdelicten plegen. De verwachting is, dat dat internationale aspect samenhangt met de wijze waarop daders gefaciliteerd worden en gebruikmaken van gelegenheden. Het over landsgrenzen heengaan en het afleggen van langere afstanden om een delict te plegen, zou van invloed kunnen zijn op de aard van de facilitering en de aard van de gelegenheidsstructuur. Overigens blijkt, vooruitlopend op de resultaten, dat vrijwel alle gevonden en geselecteerde publicaties betrekking hebben op mobiele bendes uit Midden- en Oost-Europa.

Het zoeken naar literatuur is systematisch gebeurd met behulp van zoektermen. Bij de selectie van literatuur zijn de volgende inclusie- en exclusiecriteria gehanteerd:
- publicaties zijn opgenomen als zij informatie bevatten over (een aspect van) de werkwijze en facilitering van mobiele bendes die (deels) in Nederland actief zijn;
- publicaties zijn opgenomen als deze gebaseerd zijn op wetenschappelijke empirisch onderzoek en als de empirische data van voldoende methodologische kwaliteit zijn, dat wil zeggen dat de verschillende keuzes in het onderzoeksproces – over onderzoeksgroep, onderzoeksmethoden, dataverzameling, data-analyse – transparant zijn en expliciet zijn beschreven en gemotiveerd;

- zowel gepubliceerde als niet-gepubliceerde literatuur (zogenaamde 'grijze' literatuur zoals bijvoorbeeld papers en congrespresentaties) is opgenomen;
- publicaties zijn opgenomen als zij in 2004 of later zijn verschenen;
- publicaties in de Nederlandse en Engelse taal zijn opgenomen.

Voor het zoeken naar literatuur is aan de hand van zoektermen systematisch gezocht in verschillende databases (Database van het WODC en van het ministerie van Veiligheid en Justitie, Web of Science, Google Scholar, Social Science Research Network, Campbell Collaboration, National Criminal Reference Service, Home Office UK). Daarbij is gebruikgemaakt van combinaties van de volgende twee categorieën zoektermen:

1 mobiele; rondtrekkende; grensoverschrijdende; transnationale; itinerant; mobile; mobility; transnational;
2 bendes; banditisme; daders; dadergroepen; dieven; vermogenscriminaliteit; roofcriminaliteit; roof; inbraak; zakkenrollers; zakkenrollerij; criminaliteit; offenders; offending; property offending; crime groups; groups; gangs; thieves; crime; property crime; burglary; burglars; pickpockets; organized property crimes; organized crime; criminal.

Daarnaast is via de zogenoemde sneeuwbalmethode literatuur gevonden: in literatuurlijsten van al gevonden publicaties is gezocht naar nieuwe referenties. Ook leden van de begeleidingscommissie hebben literatuur aangedragen. Vooral relevante 'grijze literatuur' (rapporten, presentaties, scripties) is via leden van de begeleidingscommissie en via deze sneeuwbalmethode gevonden.

De eerste selectie van literatuur is uitgevoerd op basis van titel en abstracts. Veel publicaties vielen snel af omdat deze primair handelden over een ander onderwerp, bijvoorbeeld over migratie, over georganiseerde drugshandel of mensenhandel. Op grond van deze eerste selectie werd een publicatie al dan niet gedownload of aangevraagd. Uiteindelijk leverde dat 118 publicaties op. Die werden vooral gevonden via de zoekmachine van Google Scholar en via de sneeuwbalmethode. Aan de hand van een itemlijst zijn deze publicaties doorgenomen en beoordeeld op hun relevantie voor het onderhavige onderzoek (zie de beschrijving van criteria hierboven). Op grond hiervan zijn studies al dan niet geselecteerd voor deze research synthese. Van de 118 verzamelde publicaties zijn er uiteindelijk 41 publicaties overgebleven. Het gaat om wetenschappelijke artikelen, boeken, hoofdstukken in boeken, rapporten en scripties. De studies komen voor het overgrote deel uit Nederland en België en gaan, zoals hiervoor al gezegd, vrijwel allemaal over mobiele bendes uit Midden- en Oost-Europa. Bij een deel van de publicaties is slechts een klein onderdeel (bijvoorbeeld één paragraaf) bruikbaar voor deze research synthese omdat alleen dat deel informatie bevat over facilitering van mobiele bendes. Verder heeft een deel van de geselecteerde publicaties (6) alleen betrekking op samenwerking tussen politie- en opsporingsdiensten uit verschillende Europese landen en niet op mobiele bendes.
Uit elke publicaties is relevante informatie voor dit onderzoek in een document gezet dat volgens een vast format is opgesteld. Die documenten zijn vervolgens bewerkt met behulp van het softwareprogramma Maxqdata. Met dat programma kunnen codes worden toegekend aan tekstfragmenten. Op grond van de gecodeerde documenten zijn thema's en subthema's geordend. Het verzamelde materiaal uit de publicaties is zodoende verwerkt en geanalyseerd.

Per publicatie is ook vastgelegd welke methoden van onderzoek door de auteurs zijn gebruikt. In een aanzienlijk deel van de publicaties is sprake van 'multi-method',

wat betekent dat gebruik is gemaakt van een combinatie van bronnen en methoden. Het gaat dan meestal om analyse van politiedata, interviews met sleutelinformanten en/ of interviews met daders, al dan niet aangevuld met literatuuronderzoek. Eén methode en informatiebron vormt vaak het hoofddeel van dergelijke onderzoeken, de andere delen worden gebruikt ter aanvulling.

Kanttekening bij gebruikte methoden in de geselecteerde studies
Terwijl in een deel van de publicaties helder vermeld staat waar informatie op is gebaseerd, is in andere studies een dergelijke verwijzing afwezig. Er is dan wel een goede en transparante methodologische verantwoording aanwezig, maar bij de presentatie van bevindingen worden verschillende bronnen soms door elkaar heen gebruikt. Daardoor is niet altijd duidelijk op grond van welk materiaal een uitspraak wordt gedaan. In de betreffende publicatie lopen bevindingen uit diverse bronnen dan door elkaar heen zonder dat de lezer kan achterhalen op welke bron de bevinding is gestoeld. Is de bevinding gebaseerd op analyse van politie-informatie (op welk deel), op uitspraken van sleutelinformanten of op reeds bestaande literatuur?
In deze research synthese proberen we zo goed als mogelijk de bron van bevindingen te achterhalen en te beschrijven wat werkelijk uit empirisch onderzoek naar voren komt. Hoewel alle geselecteerde publicaties zijn gebaseerd op wetenschappelijk empirisch onderzoek waarvan de data van voldoende kwaliteit zijn (immers één van de selectiecriteria), kan wel onderscheid worden gemaakt op grond van de 'hardheid' van het onderzoeksmateriaal. Bevindingen omtrent de werkwijze van mobiele bendes die duidelijk zijn gebaseerd op relatief harde politiedata (bijvoorbeeld informatie uit opsporingsdossiers) en bevindingen die zijn gebaseerd op interviews met daders, hebben in deze rapportage over het algemeen een prominentere plek gekregen dan bevindingen die zijn gebaseerd op interviews met 'algemene' sleutelinformanten. Deze keuze is verder ingegeven door het feit dat in een deel van de geselecteerde studies dezelfde groep personen (sleutelinformanten, bijvoorbeeld politiefunctionarissen met expertise) zijn geïnterviewd, waardoor bepaalde uitspraken in verschillende publicaties telkens terugkeren en worden herhaald, terwijl niet altijd duidelijk is op grond waarvan die uitspraken worden gedaan. We hebben, met andere woorden, elke keer gekeken wat de bron van de uitspraken is en in dit rapport zo goed als mogelijk beschreven waar de informatie op is gebaseerd.

Dit onderzoek betreft een research synthese van kwalitatieve onderzoeksbevindingen. Het gaat om een beschrijving van de aard van de problematiek en de variatie die zich daarbij voordoet. Op zo'n wijze kan meer zicht worden verkregen in processen die facilitering van mobiele bendes in de hand werken.

1.3 Opbouw

In hoofdstuk 2 worden verschillende theoretische noties en uitgangspunten beschreven waarmee de bevindingen uit deze research synthese kunnen worden geduid. In de hoofdstukken daarna wordt elke keer een fase in het criminele bedrijfsproces beschreven. We gebruiken daarvoor de hiervoor al aangehaalde indeling die (vrij vertaald) afkomstig is van Spapens et al. (2005) en maken een onderscheid tussen drie fasen. In hoofdstuk drie komen voorbereidende werkzaamheden aan de orde (waaronder de reis naar West-Europa, werving van nieuwe leden en slaapplaatsen). In hoofdstuk vier worden planning, locatiekeuze en andere aspecten van de uitvoering van het delict beschreven zoals afschermingsmethoden van mobiele

bendes. Daarna staat in hoofdstuk vijf de verwerking van de buit centraal (tijdelijke opslag, afzetmarkt, heling, vervoer naar herkomstland). Deze fase-indeling sluit het beste aan bij de empirische bevindingen omtrent de werkwijze van mobiele bendes. De verschillende fasen in het barrièremiddel kunnen hieruit worden gedestilleerd en komen in die fase-indeling allemaal aan bod, maar de barrières worden niet apart besproken omwille van aansluiting bij de empirische bevindingen. In de slotbeschouwing vatten we de bevindingen samen aan de hand van drie relevante dimensies ten aanzien van facilitering: legale beroepen en beroepsgroepen; sociale bindingen en etnische gemeenschappen en ontmoetingsplekken.

2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk komen een aantal theoretische perspectieven aan de orde van waaruit de facilitering van mobiele bendes bestudeerd kan worden. In de eerste paragraaf komen gelegenheidstheorieën aan de orde, in de tweede paragraaf wordt kort ingegaan op theorievorming omtrent mobiliteit van daders. Theoretische inzichten omtrent de rol van sociale relaties en etnische gemeenschappen worden in de derde paragraaf besproken en in de laatste paragraaf staat het belang van ontmoetingsplekken centraal.

2.1 Ratio, routines en gelegenheid

De *rationele keuze theorie* gaat uit van de veronderstelling dat mensen bij hun overweging om tot criminaliteit over te gaan, een rationele keuze maken op grond van kosten en baten. De baten zijn de te verwachten opbrengsten van het delict, bijvoorbeeld de buit bij een overval. Baten kunnen ook bestaan uit niet-materiele zaken zoals statusstijging, trots of het eervol worden opgenomen in een groep. De kosten bestaan uit de te verwachten tijdsinvestering en de moeite die men verwacht te moeten doen om het delict succesvol te plegen. Kosten worden ook gevormd door de kans om betrapt te worden, de eventueel daarmee gepaard gaande gevoelens van schaamte of eerverlies en de gepercipieerde kans op een straf (o.a. Cornish & Clarke, 1986; Elffers, 2005). De kans op ontdekking en afschrikwekkende werking van een straf vormen dus een onderdeel van de kostenpost die mensen meenemen in hun overweging om al dan niet tot criminaliteit over te gaan. In literatuur komt naar voren dat woninginbrekers doorgaans groot belang hechten aan het minimaliseren van risico's om opgepakt te worden. De kostenpost 'pakkans' speelt zodoende een belangrijke rol voor (potentiele) inbrekers bij hun de overweging tot criminaliteit over te gaan (o.a. Felson, 2002; Verwee et al., 2007).

In het verlengde daarvan zijn de gelegenheden die zich voordoen van belang bij het keuzeproces. Die bepalen immers of er een aantrekkelijk doelwit voorhanden is dat met niet al te veel moeite en inspanningen bereikt kan worden. Gelegenheidstheorieën gaan uit van dit principe en stellen dat een verklaring voor criminaliteit het beste gezocht kan worden in de specifieke situatie die zich in een bepaalde ruimte op een bepaald tijdstip voordoet (Felson, 2006; Van der Kemp 2014). De routine activiteiten theorie is zo'n theorie en verklaart criminaliteit aan de hand van het samenkomen van drie elementen, te weten een gemotiveerde dader, een aantrekkelijk doelwit (of slachtoffer) en de afwezigheid van toezicht (oorspr. Cohen & Felson, 1979, zie ook Bruinsma et al., 2010; recente toepassing o.a. Klein Haneveld et al., 2012). De aantrekkelijkheid van het doelwit kan slaan op de omvang van de buit (economische waarde) of het gemak waarmee de buit binnengehaald kan worden, bijvoorbeeld doordat het gemakkelijk is op te pakken en mee te nemen. Toezicht kan zowel betrekking hebben op personen (bijvoorbeeld politiemensen, toezichthouders, beveiligers, buurtbewoners, passanten) als op objecten zoals videocamera's.
Volgens deze gedachtegang kan criminaliteit vooral worden bestreden door de bereikbaarheid van het doelwit te verslechteren en door het toezicht op het doelwit te verbeteren. Op dit terrein beweegt de *situationele criminaliteitspreventie*, de theorie die is gericht op het wegnemen van de gelegenheid voor een dader (vlg Cornish & Clarke, 1986; Bruinsma et al., 2010). Het wegnemen van faciliterende omstandig-

heden, die het aantrekkelijke doelwit binnen handbereik brengen, speelt daarbij een voorname rol. Conish & Clarcke (1986) onderscheiden 5 aspecten die van invloed zijn op de mate waarin een situatie een gelegenheid biedt voor misdadigers. Het gaat om aspecten die hiervoor al de revue zijn gepasseerd, namelijk (1) inspanningen die mensen moeten leveren om een delict te plegen; (2) het risico op ontdekking; (3) de winsten die behaald kunnen worden (4) de mogelijkheid om het criminele of onwettige gedrag te neutraliseren, dus de mate waarin het mogelijk is om excuses aan te dragen om het criminele gedrag zodoende te rechtvaardigen en (5) de mate waarin gewelddadig gedrag door de omgeving wordt uitgelokt. Om gelegenheid voor criminaliteit te beperken, dienen interventies van de overheid volgens Conish & Clarcke vooral op deze elementen te worden gericht.

2.2 Mobiliteit van daders

De hierboven beschreven theorievorming over keuzeproces en gelegenheid zijn in wetenschappelijke literatuur veelvuldig toegepast bij het beschrijven en verklaren van de doelwitkeuze en locatiekeuze van daders. Studies naar de mobiliteit en ruimtelijke spreiding van criminaliteit – ook wel 'omgevingscriminologie' genoemd – nemen deze inzichten veelal als uitgangspunt. Er zijn een aantal aandachtpunten binnen de omgevingscriminologie die voor de bestudering van (facilitering van) mobiele bendes ook van belang kunnen zijn, namelijk de begrippen *anchor points* en *awareness space*. Met het begrip *anchor points*, ofwel 'ankerpunten' (Brantingham & Brantingham, 1984; zie ook van der Kemp 2014) wordt gedoeld op geografische plekken die voor mensen een belangrijk plek in hun alledaagse leven innemen. Het kan bijvoorbeeld gaan om een woonadres, logeeradres, het huis van vrienden, een uitgaansgelegenheid, werkplek, studieplek of de plek waar men vroeger heeft gewoond. Die plekken bepalen de *awareness space* van mensen en kunnen ook startpunt zijn van waaruit criminaliteit wordt gepleegd (Brantingham & Brattingham, 1984; zie ook Van der Kemp, 2014). Het begrip *awareness space* verwijst naar de kennis van daders over de geografische ruimte waarin zij actief zijn. Het gaat om kennis die is opgedaan bij routinematige alledaagse activiteiten zoals de reis van huis naar werk, de route naar de supermarkt, de weg naar de studieplek, de school of de wegen die worden afgelegd bij het uitgaan of het bezoeken van vrienden. Het gaat om geografische ruimtes waar mensen door hun dagelijkse gang van zaken vertrouwd mee zijn geraakt. Het kan dus ook gaan om buurten waar men in het verleden heeft gewoond of gewerkt of waar vrienden of familieleden wonen (vergelijk Wiles & Costello, 2003).
Uit divers criminologisch onderzoek komt naar voren dat dat de afstand die mensen afleggen om een criminele daad te plegen, over het algemeen gering is (o.a. Brantingham & Brantingham, 1993; Bruinsma & Bernasco, 2004; Bernasco & Nieuwbeerta, 2005; Kleemans, 1996; Franssen, 2007; Wiles & Costello, 2003). Dit kan verklaard worden aan de hand van de hierboven beschreven begrippen; daders plegen criminaliteit in de omgeving die zij kennen en waar zij vertrouwd mee zijn (o.a. Bernasco, 2010; Bernasco & Nieuwbeerta, 2005.) De kennis over dit gebied is immers groot en daardoor is ook kennis aanwezig omtrent aantrekkelijke doelwitten en de mate waarin effectief toezicht aanwezigheid is. Daar komt bij dat de te maken kosten worden beperkt door het beperken van de reistijd.[3]

[3] Deze onderzoeksbevindingen worden toegepast bij geografische daderprofilering; methodes waarbij aan de hand van pleegplaatsen en potentiele doelwitten wordt voorspeld wat de woonplaats van de dader zal zijn, om op zo'n manier uiteindelijk de dader te kunnen achterhalen. Er zijn verschillende methoden ontwikkeld voor die geografische profilering. Zo is de *distant decay functie* een rekenkundige formule die uitgaat van de constatering dat de

Ondanks de constatering dat de meeste daders voor hun criminele activiteiten relatief korte afstanden afleggen, zijn er ook daders die verder reizen. Uit recent onderzoek van Vandeviver (2013) blijkt dat 35% van de daders 10 kilometer of meer reist. Het afleggen van langere afstanden om een inbraak, winkeldiefstal of roof te plegen, blijkt een aantal voordelen te hebben. In literatuur komt ten eerste de kleinere pakkans naar voren. Om risico's te beperken, kunnen daders kiezen voor een langere reistijd (o.a. Bernasco & Luyck, 2003). Onderzoek van Lammers en Bernasco (2013) – dat gebaseerd is op een analyse van DNA-materiaal – laat zien dat daders die langere afstanden afleggen en hun criminele activiteiten over meerdere geografische gebieden verspreiden, minder vaak worden opgepakt. Zij concluderen dat de pakkans verkleind wordt naarmate het aantal regio's waarbinnen criminaliteit gepleegd wordt, toeneemt. Een mogelijke verklaring daarvoor is de gebrekkige informatie-uitwisseling tussen verschillende (voormalige) politieregio's (Lammers & Bernasco, 2013).
Ten tweede blijkt het afleggen van langere afstanden samen te hangen met de grootte van de te verwachten buit. Uit onderzoek van Morselli en Royer (2008) komt naar voren dat de buit van dieven groter is naarmate zij verder reizen. Ook uit andere studies komt naar voren dat daders die vanuit de stad naar het platteland reizen om daar hun slag te slaan, gedreven worden door hoge winsten die te halen zijn in welvarende rijke gemeenten buiten de stad (o.a. Mawby, 2001; Van Daele, 2010; Van Daele & Vander Beken, 2011). De term *rich pickings* (Mawby, 2001) verwijst naar daders die zich primair richten op het binnenhalen van grote winsten en niet zozeer op het beperken van risico's (in: Van Daele, 2010, p. 15). Deze *rich pickings* zouden door de keuze van hun doelwitten sterker geneigd zijn om langere afstanden te reizen.
Aansluitend hierop, blijkt de aanwezigheid van goede toegangswegen (autowegen en verkeersassen) een factor van belang te zijn voor daders die langere afstanden afleggen om vermogenscriminaliteit te plegen (Van Daele & Vander Beken, 2011). Meer in het algemeen leidt de goede voorbereiding van een overval, inbraak of diefstal tot langere af te leggen afstanden. Dat komt doordat risico's beter worden ingeschat en beperkt en doordat men dan mikt op grotere buit. De baten van grote winst wegen dan op tegen extra kosten van grotere inspanningen en een grotere tijdsinvestering (o.a. Van Daele, 2010, p. 184 e.v.).

De vraag in onderhavige studie is, of dit ook geldt voor mobiele bendes die uit andere landen komen. Wegen de baten van een investering in reistijd op tegen de kosten van een lange af te leggen afstand? Hebben deze mobiele bendes in Nederland ook *ankerpunten* en *awareness space* als hun vaste verblijfplaats elders is? En zo ja, welke rol spelen faciliteerders daar dan bij? En van welke gelegenheden en faciliteerders maken mobiele bendes gebruik om geografische kennis op te doen over mogelijke aantrekkelijke doelwitten en over het al of niet aanwezig zijn van toezicht? Dit brengt ons bij de rol van sociale relaties.

---

meeste daders dicht in de buurt van hun woonplaats hun delict plegen en maar zelden langere afstanden afleggen om hun delict te plegen (o.a. Van Koppen & Van der Kemp 2010; Van der Kemp, 2014, p. 100). Door verschillende auteurs is die methode genuanceerd en bekritiseerd. Zo is gewezen op het belang van spreiding en clustering van aantrekkelijke potentiele doelwitten en op het feit dat daders hun rang van opereren voor het plegen van hun misdrijven in een ander gebied hebben dan waar hun reguliere routineactiviteiten zijn (o.a. Bernasco & Nieuwbeerta, 2005; Van der Kemp, 2014).

2.3 Sociale relaties en etnische gemeenschappen

Uit literatuur over transnationale criminaliteit komt naar voren dat sociale relaties een rol kunnen spelen bij het overbruggen van lange afstanden. Zo stelt Bruinsma (2004) over daders die transnationaal actief zijn:

> *Van belang is te melden dat voor die daders vaak niet zozeer het overbruggen van de geografische afstand een rol speelt, maar de aanwezigheid van sociale relaties in andere landen. Mensen overbruggen sneller geografische ruimten wanneer zij iemand hebben waarop ze zich kunnen richten en die hen ter plaatse kan helpen. Dit geldt ook voor misdadigers, of zij nu incidentele daders zijn, individueel opererende professionals of leden van georganiseerde criminele groepen'. (*Bruinsma, 2004,p. 40-41, zie ook Bruinsma & Bernasco, 2004).

Voor mensen die in een ander land delicten willen plegen, is het volgens Bruinsma essentieel dat een verwante etnische gemeenschap aanwezig is in het land van aankomst. Ook door anderen is gewezen op de samenhang tussen migratie, globalisering en mobiliteit van criminaliteit (o.a. Den Boer, 2010; Bovenkerk et al., 1996). Nu is het met de uitbreiding van de Europese Unie en het openstellen van landsgrenzen voor Europese burgers makkelijk geworden om vrij door Europa te reizen en zich in andere landen tijdelijk te vestigen. Door de grote economische welvaartverschillen tussen Europese landen is in het afgelopen decennium een stroom van arbeidsmigratie op gang gekomen, vooral van Oost- naar West-Europa. De hier legaal gevestigde arbeidsmigranten uit Oost-Europese landen vormen gemeenschappen, die gelegenheid kunnen bieden voor misdadigers uit diezelfde landen: arbeidsmigranten kunnen onderdak bieden en behulpzaam zijn bij het regelen van andere zaken, mede door de door henzelf opgedane kennis over de lokale situatie in Nederland. Bruinsma spreekt in deze context over misdadigers die 'onderduiken' in de gemeenschappen van landgenoten, wat kan leiden tot de vestiging van nieuwe ankerpunten. Werkende arbeidsmigranten die hier legaal verblijven zouden zodoende – bewust of onbewust – als 'springplank' kunnen fungeren voor hun landgenoten die zich op het criminele pad begeven en hier hulpbronnen zoeken. Want de grote verschillen in rijkdom tussen Oost- en West-Europese landen leiden niet alleen tot arbeidsmigratie maar ook tot verplaatsing van criminaliteit van armere naar rijkere Europese landen (o.a. Den Boer, 2002; Van Duyne, 2009). Volgens deze theoretische gedachtegang – die vooral is gebaseerd op transnationale georganiseerde criminaliteit – krijgen criminele netwerken alleen een poot aan de grond in een ander land als zij een positie kunnen verwerven in verwante (etnische) gemeenschappen in dat betreffende land zich. (o.a. Bruinsma, 2004; vgl ook Kleemans et al., 1998) Een relevante vraag voor onderhavige studie is of, en zo ja, op welke wijze legaal verblijvende etnische gemeenschappen een 'faciliterende' rol spelen voor mobiele bendes uit andere landen.

2.4 Ontmoetingsplekken

Verklaring vanuit sociale netwerktheorieën zoals hierboven, wordt door Felson genuanceerd. Felson stelt dat criminele organisaties vaak geen stabiele en vaste vormen hebben maar voortdurend van structuur wisselen als ook van hiërarchie en samenstelling. De focus op sociale netwerken en groepen zou volgens Felson beter gericht kunnen worden op specifieke tastbare gebeurtenissen, specifieke settings en plekken waar relevante actoren samenkomen. Felson spreekt in dit verband over 'the ecosystem for organized crime', daarmee verwijzend naar concrete stappen,

omgevingen en ontmoetingsplekken ('convergence settings') die de vaste structuur vormen waarbinnen fluide criminele organisaties werken. Deze *convergence settings* zijn volgens Felson minder aan verandering onderhevig dan de mensen die deel uitmaken van georganiseerde misdaadbendes. *'An offender convergence setting provides crime structure and continuity – despite instabilities among individuals, groups or networks'*, aldus Felson (2006, p. 10). Die settings kunnen bewust door daders worden uitgezocht om criminele zaken te bespreken, maar ze kunnen ook dienen als plek waar potentiele bendeleden uitgaan, elkaar ontmoeten en plannen en samenwerkingsverbanden gaandeweg kunnen ontstaan. Felson:

> *'Some offenders convergence settings involve complete criminal transactions, including exchange of contraband. However, offender convergence settings might also set the stage for further criminal actions elsewhere. We need to distinguish arranged meetings from those that are not arranged in advance. Arranged meetings might occur in McDonalds or other public places allowing brief exchange of information or illicit goods. However, many informal settings provide ongoing social life among offenders, who then might cook up crimes as they go along.'* (Felson, 2006, p. 9)

Bij Felson gaat het primair om (semi-)publieke plekken met een sociale functie zoals cafés, restaurants, parken, inloophuizen of straathoeken waar mensen samen kunnen zijn zonder direct en duidelijk toezicht en zonder dat het criminele motief per definitie altijd leidend is:

> *'An frequent motivation for entering such settings is to socialize, with criminogenic information transmitted only in passing. Thus offenders converge in the bar just to talk, but also cook up some deals. But some offenders enter concergence settings, such as a tough bar, with crime in mind. I suspect that many places where offenders linger combine these functions.'* (Felson 2006, p. 10)[4]

Vanuit deze theorie bieden dergelijke ontmoetingsplekken gelegenheid voor criminele organisaties en is het goed om bij de bestrijding van criminaliteit de pijlen ook te richten op het detecteren en verstoren van deze (semi)publieke plekken. Dit past bij de situationele preventie benadering, waarbij het primair doel is om de gelegenheid voor criminaliteit weg te nemen. De vraag voor onderhavige studie is of mobiele bendes ook *convergence settings* kennen en zo ja, of welke wijze en in welke fase deze een faciliterende rol spelen in het criminele bedrijfsproces.

[4] Het begrip *convergence settings* is verwant aan de term 'criminele infrastructuur' van Klerks (2001), waarmee Klerks doelt op de samenhang tussen lokale, fysieke omgeving en criminele activiteiten. Bij Klerks gaat het om 'pleisterplaatsen waar men elkaar treft, zaken doet en plezier maakt' (Klerks, 2001, p. 102) zoals bedrijfspanden, opslagplaatsen en ook ontmoetingsplaatsen.

3 Voorbereidingen

In dit hoofdstuk staat de voorbereidende fase van het criminele bedrijfsproces van mobiele bendes centraal. We bespreken deze in hoofdlijnen en met het oog op facilitering en gelegenheden. We bespreken in de tweede paragraaf de reis en route naar Nederland, in de derde paragraaf de werving van nieuwe bendeleden en in de vierde paragraaf de slaapplaats van mensen. Maar voor een goed begrip van de bevindingen, gaan we eerst kort in op aangetroffen variatie in reisgedrag tussen herkomstland en bestemmingsland.

3.1 Standplaats

Om de grote variatie in aard van de werkwijze te kunnen plaatsen die verderop in dit rapport naar voren komt, is het goed om eerst kort stil te staan bij de wijze en frequentie waarmee mobiele bendes reizen van en naar het herkomstland. Op grond van de bestudeerde studies kan grofweg een tweedeling worden gemaakt. Een deel van de mobiele bendes reist vanuit het buitenland naar Nederland (of België) om hier vermogenscriminaliteit te plegen. Ze keren snel weer huiswaarts. '*They do not have a fixed residence here, but only come over to grasp what they can get and return home after their operations'*, aldus Van Daele (2009) over deze categorie. Deze bendes verblijven hier maar kort en er wordt in literatuur ook wel gesproken over 'hit-and-run-tactieken' (Van der Laan & Weenink 2005) en over 'foreign based networks'. Die laatste term is oorspronkelijk afkomstig van Von Lampe (2004) en wordt in veel publicaties aangehaald (o.a. De Jong, 2012; Van der Laan & Weenink, 2005; Mantgem & Van der Leest, 2006; Spapens & Fijnaut, 2005).
Andere mobiele bendes verblijven hier langer, wonen meestal tijdelijk in grote steden van Nederland of België en reizen van daaruit naar andere plaatsen om vermogensdelicten te plegen. Na verloop van tijd gaan deze bendes terug naar het land van herkomst of reizen nu en dan op en neer, maar hebben in Nederland ook een 'subculturele basis' in de vorm van familie- en vriendennetwerk uit het land van herkomst. Om die reden wordt wel gesproken van 'subcultural based networks', een term eveneens afkomstig van Von Lampe (2004).
In veel publicaties worden de verschillende type dadergroepen en verschillende gangbare indelingen uitvoerig beschreven, daarbij verwijzend naar bestaande literatuur en bestaande indelingen en begrippen. Uit de literatuur kan niet worden opgemaakt hoe de verschillende groepen zich qua aantallen tot elkaar verhouden. Wel is afgelopen jaren duidelijk geworden dat het bij mobiele bendes niet alleen gaat om groepen die zogenoemde 'hit-and-run tactieken' gebruiken en snel weer teruggaan naar het herkomstland, maar evenzeer om groepen die langer blijven, hier een tijdelijke basis hebben en in enige mate sociaal en lokaal zijn ingebed (o.a. Van Daele, 2009, 2011). Het betreft overigens geen duidelijk afgebakende groepen en uit de literatuur kan worden opgemaakt dat er in werkelijkheid allerlei tussenvormen bestaan en dat mobiele bendes zelf ook een dynamisch karakter hebben, met een geografische standplaats die kan veranderen en met bendeleden die verschillende reispatronen kunnen hebben. Zoals in studies naar andere vormen van georganiseerde criminaliteit ook naar voren komt, bestaan er in de praktijk dus allerlei mixvormen van organisatiekenmerken (vergelijk Kleemans et al., 1998; Spapens, 2006). Tegen de achtergrond van deze variatie in groepen en patronen kunnen de bevindingen in dit rapport worden begrepen.

3.2 Reis naar Nederland

In de geselecteerde studies komt een groot aantal vervoermiddelen naar voren die gebruikt worden voor de reis naar Nederland. De variatie in vervoermiddelen komt ook naar voren in de afzonderlijke studies, het is dus niet zo dat studies elkaar tegenspreken of tot heel andere resultaten komen. In de eerste plaats zijn er daders die met een personenauto naar Nederland komen (o.a. De Jong, 2012; KLPD, 2007). In de tweede plaats wordt gebruikgemaakt van particuliere pendelbusjes, ook wel 'mini-busjes' genoemd, al dan niet via informele pendeldiensten vanuit het land van herkomst (o.a. Aangeenbrug, 2011; Van den Berg, 2012; Van der Laan & Weenink, 2005). In een studie van De Jong (2012) naar mobiele bendes uit Midden- en Oost-Europa die woninginbraken plegen, wordt weergegeven wat verschillende verdachten bij de politie hebben verklaard over de reis naar Nederland. Zo verklaarde een verdachte dat hij met vrienden in een Ford Transit naar Nederland is gekomen en zegt:

> *'Dit is een busje van een bedrijf dat wordt gebruikt om mensen naar Nederland te vervoeren. Ik heb een plek in deze bus gekocht vanaf Litouwen naar Nederland. Dit gebeurt ergens op de markt in Litouwen (...) Onderweg in Nederland zijn er mensen uitgestapt. Ik weet niet waar. Dit waren Litouwers. De Ford Transit heeft ons maandag afgezet in Utrecht op een parkeerplaats.'* (De Jong, 2012)

En een verdachte uit Roemenië verklaarde bij de politie:

> *'Vanuit de stad waar ik woon in Roemenië vertrekt op vrijdag altijd zo'n busje richting Amsterdam. Het is een privé-maatschappij. Ik heb € 130 betaald voor de reis.'* (De Jong, 2012)

Over specifieke routes die met personenauto's of pendelbusjes worden afgelegd vanaf het herkomstland, bestaat niet of nauwelijks informatie. Van der Laan & Weenink (2005) stellen in hun studie over Litouwse en Poolse mobiele bendes dat de beperkte informatie uit de bestudeerde opsporingsdossiers erop wijst dat bendeleden kiezen voor de kortste weg over het land: Litouwers reizen via Polen en Duitsland naar Nederland en Polen via Duitsland. Verder is geen informatie voorhanden over specifieke routes die vanuit het buitenland worden afgelegd.
In de derde plaats reizen daders met regulier openbaar vervoer. Het gaat vooral om lijndiensten van internationale busmaatschappijen zoals Eurolines en Atlassib, een Roemeense vervoersmaatschappij (o.a. De Jong, 2012; Siegel, 2013; Spapens & Fijnaut, 2005). De relatief lage bustarieven maken reizen door Europa laagdrempelig. Een verdachte in de studie van De Jong verklaarde bij de politie bijvoorbeeld voor € 70 met Eurolines van Boekarest naar Amsterdam te zijn gereisd. In de studie van Siegel stelt een geïnterviewde Poolse dader, die veroordeeld is voor heling, dat Eurolines een belangrijk vervoermiddel is voor de heen- en terugreis naar Nederland (Siegel, 2013). Hoewel uit verschillende studies blijkt dat voor de reis naar Nederland of België regelmatig gebruik wordt gemaakt van grote internationale buslijnen, wordt in die studies tegelijkertijd gesteld dat daders vanwege de pakkans inmiddels liever met personenauto's op en neer reizen. Die keuze heeft vooral te maken met de terugreis die wordt afgelegd met de binnengehaalde buit. In paragraaf 5.2 over heling komt dat nader tot de orde.

Tot slot komt in sommige publicaties naar voren dat leden van mobiele bendes soms ook met het vliegtuig reizen. Dan gaat het men name om low budget vluchten, bijvoorbeeld van en naar het vliegveld in Eindhoven (De Jong, 2012; Siegel, 2013).

Verder blijkt uit enkele studies dat mensen die in het land van herkomst geronseld worden om mee te werken, soms door andere leden van de bende met personenauto's naar de Nederlandse grens worden gebracht en van daaruit worden voorzien van een 'werkauto'. Die werkauto heeft een ander kenteken, om minder op te vallen, en daarmee kan het criminele werk worden verricht (o.a. De Jong, 2012; KLPD, 2007; Van der Laan & Weenink, 2005).

3.3 Werving van nieuwe bendeleden

Verschillende publicaties bevatten informatie over de wijze waarop mobiele bendes 'nieuwe' bendeleden rekruteren. Die informatie is afkomstig uit politiedossiers en heeft in elke publicatie betrekking op één of enkele mobiele bendes die in een strafrechtelijk opsporingsonderzoek centraal staan (Van den Berg, 2012; De Jong 2012; Van der Laan & Weenink, 2005; Mantgem & Van der Leest, 2006; Weenink & Huisman, 2003).
In de studies komt naar voren dat nieuwe leden vaak in het land van herkomst worden geworven. Een aantal mobiele dadergroepen werft nieuwe leden in discotheken en het uitgaansleven in het land van herkomst. Mensen worden geworven met beloften over eenvoudig werk met goede verdiensten (o.a. Mantgem & Van der Leest, 2006). In de studie van Van der Laan en Weenink (2005) wordt bijvoorbeeld een dadergroep uit Litouwen beschreven die vals geld in omloop brengt en daar nieuwe mensen voor probeert te ronselen in een discotheek in een grote stad in Litouwen. In diezelfde studie komen ook enkele Poolse bendes naar voren die naar Nederland komen om georganiseerde winkeldiefstal te plegen en 'stelers' werven via het uitgaanscircuit in Polen. In de studie van De Jong et al. (2012) wordt een Roemeense dadergroep beschreven die gericht is op skimming en daar mensen in het thuisland voor werft. Van den Berg (2012), die voor een masterscriptie uitvoerig onderzoek heeft gedaan naar een groot afgesloten opsporingsonderzoek naar een Litouwse criminele bende, stelt ook dat sprake lijkt te zijn van rekrutering.[5] De Litouwse bende is onder andere gespecialiseerd in het inbreken in auto's en komt daarvoor naar West-Europa. Werving van nieuwe medewerkers vindt plaats in Litouwen, ook in de gevangenis in Litouwen. Nieuw geworven bendeleden worden vervolgens wegwijs gemaakt in het openbreken van auto's en worden daarnaast ook bijgespijkerd over culturele gewoonten van de inbrekersgroep. Zo schrijft Van den Berg op grond van informatie uit het politiedossier: *'In een van de tapgesprekken grappen de verdachten ook over een "examen voor drinken" om kennis met het team te maken.'*

Nieuwe leden worden overigens niet alleen in het herkomstland geworven maar ook hier in West-Europa, zo blijkt uit enkele publicaties (Balthau, 2006; Van den Berg, 2012; Van Daele & Vander Beken, 2010b). In dat geval ontmoeten mensen uit hetzelfde land elkaar in cafés, in woonblokken of op andere ontmoetingsplekken waar men landgenoten treft en waar dezelfde taal wordt gesproken. Het gaat dan om werving van mensen die al wat langer in West-Europa verblijven, bijvoorbeeld omdat men hier naartoe is gekomen om werk te verrichten en geld te verdienen, al dan niet illegaal. Van Daele en Vander Beken (2010b) beschrijven op grond van interviews met Roemeense helers de setting waarin ontmoetingen plaatsvinden en nieuwe leden worden geworven:

[5] Daarnaast heeft Van den Berg 217 politiemutaties geanalyseerd en aanvullend interviews afgenomen met sleutelinformanten.

'De respondenten [geïnterviewde helers uit Roemenië] gaven aan dat zij al snel wisten in welke bars zij landgenoten konden treffen en deze bars fungeerden dan ook als faciliterende factoren voor sociale relaties en heling. (...) Zij ontmoetten er mogelijke compagnons. Doordat het vaak om bars ging die in hoofdzaak door landgenoten werden bezocht, konden zij er elkaar leren kennen zonder al te veel bemoeienis van buitenstaanders. Zij gaven aan al snel aan de praat te raken met landgenoten, omdat deze zich vaak in dezelfde situatie bevonden en bovendien dezelfde taal spraken. (...) Bij het uitbouwen van deze relaties raakten deze personen steeds vaker betrokken bij criminele activiteiten.' (Van Daele & Vander Beken 2010b)

De beschreven bars fungeerden als ontmoetingsplaatsen voor (potentiele) bendeleden, waar op een laagdrempelige manier nieuwe mensen konden worden geworven. De cafés dienen tevens als plek waar bendeleden afspraken met elkaar maken en plannen smeden. *'Het is een soort veilige haven waar openlijk over hun activiteiten gepraat kan worden,'* aldus Balthau (2006). Aansluitend hierop, komt in de studie van Van der Laan en Weenink (2005) – gebaseerd op een analyse van opsporingsonderzoeken – naar voren dat een mobiele bende op een camping nauwe contacten onderhield met Poolse arbeidsmigranten. Ook komt in de studie naar voren dat de eigenaar van een uitzendbureau dat Poolse arbeidsmigranten naar Nederland haalt, als leidinggevende betrokken is bij een mobiele bende die ramkraken pleegt in het zuiden van Nederland. Het vermoeden rijst natuurlijk dat er in deze *settings* nieuwe leden zijn geworven voor mobiele bendes. Over de rol van cafés als *convergence settings* (Van Daele & Vander Beken, 2010b; Felson, 2006) komen we in paragraaf 5.2 (heling) nog terug .

Dwang

Uit enkele studies blijkt dat mobiele bendes soms ook dwang toepassen om mensen ertoe te brengen mee te werken met criminele activiteiten. Van den Berg (2012) constateert – op grond van het bestudeerde opsporingsdossier en op grond van politiemutaties – dat sommige verdachten ongewild in een situatie terecht zijn gekomen waarbij ze onder dwang of na verbale dreigingen hebben ingestemd met medewerking. In dat geval weet de mobiele bende nieuwe mensen aan zich te binden door het opzettelijk creëren van een 'schuld'. Een voorbeeld uit het bestudeerde opsporingsdossier, opgemaakt uit verklaringen die de verdachte heeft afgelegd bij de politie:

'Een verdachte kreeg te maken met een gecreëerde schuldsituatie. De verdachte was beland in een opstootje tijdens het uitgaan in Litouwen. Onbekende mannen kwamen vervolgens stelselmatig een schuldbedrag bij hem opeisen. De verdachte kon dit bedrag niet betalen en uit angst voor represailles is de verdachte uiteindelijk meegegaan in het plan om dit geld terug te verdienen door te stelen in Duitsland. Toen de verdachte de situatie wilde ontvluchten werd hij opgepakt, mishandeld en (zonder paspoort) naar Nederland gebracht om hier te stelen.' (Van den Berg, 2012)[6]

[6] De vraag die hier opkomt, is hoe betrouwbaar zo'n verklaring is van een verdachte die bij de politie is afgelegd. In deze casus heeft de politie een deel van de belastende verklaringen tijdens het opsporingsonderzoek verder kunnen verifiëren. Volgens Spapens is een belangrijk nadeel van het toepassen van dwang dat verdachten die op deze wijze zijn gedwongen mee te werken, sterker geneigd zullen zijn om een belastende verklaring bij de politie af te leggen (Spapens, 2006, p.66).

In een eerder uitgekomen publicatie van Weenink en Huisman (2003) komt een vergelijkbare methode aan de orde. In de studie wordt een verdachte beschreven – op grond van een opsporingsdossier over een Poolse bende ramkrakers – die verzeild is geraakt in een in scene gezette aanrijding. Hij kreeg de schuld van de aanrijding en kon alleen van die schuld afkomen door mee te werken aan een ramkraak (Weenink & Huisman, 2003).

Deze manipulatieve werkwijze sluit aan bij wat Spapens 'dwang als organisatieprincipe' van georganiseerde misdaadbendes noemt (Spapens, 2006). Volgens Spapens kan dwang in de onderwereld als surrogaat voor het beloningsmechanisme worden gebruikt. Met beloningsmechanisme doelt hij op het mechanisme dat in de bovenwereld kenmerkend is voor een bedrijfsproces en gebaseerd is op het belonen van medewerkers. Spapens ziet in de onderwereld twee manieren van dwang. Iemand kan onder dreiging van represailles gedwongen worden om bepaalde criminele handelingen te verrichten. Ook kunnen mensen in een financiële schuldpositie gemanoeuvreerd worden die daarna alleen kan worden afgelost door mee te werken aan het criminele bedrijfsproces (Spapens, 2006, p. 65). Hoe vaak dergelijke dwangmethoden door mobiele bendes bij het rekruteren van nieuwe bendeleden worden toegepast, is niet bekend en kan verder niet worden opgemaakt uit de publicaties. Dit hangt ook samen met de zwijgzaamheid van veel verdachten tegenover de politie en het vermoeden dat die zwijgzaamheid mede voorkomt uit dreiging met geweld door andere bendeleden. Daarover meer in paragraaf 4.3 over afschermingsmethoden. De hierboven beschreven toepassing van dwang bij werving van nieuwe leden raakt aan het fenomeen uitbuiting. In enkele studies komt hier in relatie tot mobiele bendes enige informatie over naar voren, en wel als het gaat om de betrokkenheid van kinderen. Daar gaan we in in paragraaf 4.3 nader op in.

3.4 Slaapplaats

Over de slaapplaats van bendeleden is relatief veel informatie voorhanden. In studies die zijn gebaseerd op politiedossiers (opsporingsonderzoeken) en/of diepte-interviews met daders, komen vaak de plaatsen aan de orde waar verdachten overnachten. De aard van de slaapplaatsen van mobiele bendeleden varieert sterk. Allereerst zijn er daders die hun (tijdelijke) basis hebben in een van de grote steden en daar tijdelijk hun onderkomen hebben in een appartement. Vaak delen verschillende bendeleden een woning met elkaar, zo komt in verschillende publicaties naar voren (o.a. Aangeenbrug, 2011; Van den Berg, 2012; Van Daele et al. 2012; Van Daele & Vander Beken, 2011; Spapens, 2008; Siegel, 2013). Er zijn grofweg twee manieren waarop mobiele bendeleden aan (tijdelijke) woonruimte komen (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2009, 2011). Een deel van hen logeert bij familieleden of kennissen die al langer in Nederland verblijven en hier legaal wonen en al dan niet staan ingeschreven. Het gaat meestal om mensen die oorspronkelijk uit hetzelfde land of streek komen en hier al sterker in het lokale maatschappelijke leven zijn ingebed. De persoon die woonruimte beschikbaar stelt, kan actief onderdeel uitmaken van de mobiele bende of alleen als faciliteerder optreden. In studies van Van Daele en Vander Beken uit België (2009, 2011) – gebaseerd op analyse van 27 opsporingsdossiers naar mobiele daders in België en diepte-interviews met Roemeense gedetineerde daders – komt naar voren dat het merendeel van de onderzochte mobiele dadergroepen verblijven bij '*locally embedded persons'* die onderdeel uitmaken van de bende:

'The majority of groups have at least one offender who is embedded in the local society and lives in Belgium. He offers the other offenders a place to stay. This can be done by providing his own residence or another premise he owns/rents. If they do not have such a house or apartment, these locally embedded persons have connections with people who do.' (Van Daele & Vander Beken, 2009)

Het belang van connecties met lokaal gevestigde landgenoten voor (een deel van de) mobiele bendes komt ook in andere publicaties naar voren (o.a. Aangeenbrug, 2011; KLPD 2007; Van der Laan & Weenink, 2005; Spapens 2008; Spapens & Fijnaut 2005; Siegel, 2013). In de studie van Siegel bijvoorbeeld, stellen gedetineerde bendeleden uit Roemenië die voor de studie zijn geïnterviewd, dat ze niet zouden kunnen opereren zonder de hulp van hun landgenoten die in Nederland wonen en werken (Siegel, 2013). Deze hulp uit zich volgens de geïnterviewde Roemeense daders onder meer in het verzorgen van een logeeradres. Van der Laan en Weenink (2005) concluderen – op grond van analyse van afgesloten opsporingsonderzoeken naar Poolse en Litouwse bendes – dat verdachten regelmatig in woningen verblijven bij in Nederland geregistreerde landgenoten. Een voorbeeld uit een andere studie betreft een Nederlandse man die met een Litouwse vrouw is getrouwd en onderdak biedt aan familieleden en kennissen van de Litouwse vrouw, die verdachten blijken te zijn in een groot opsporingsonderzoek naar een criminele bende uit Litouwen (Aangeenbrug, 2011). In de publicaties wordt niet altijd duidelijk in hoeverre de lokaal gevestigde personen actief bij de criminele activiteiten betrokken zijn of primair als faciliteerder optreden, bewust of onbewust. Ook komt in de publicaties niet naar voren of het gaat om arbeidsmigranten die hier werkzaam zijn.

Daarnaast zijn er mobiele bendes die zelf woonruimte huren (o.a. Spapens, 2008; Van Daele & Vander Beken, 2011; Aangeenbrug, 2011). Vier verdachten uit dezelfde Litouwse stad huren bijvoorbeeld tijdelijk met elkaar een woning in Rotterdam voor € 1.250 in de maand (Aangeenbrug, 2011). De verhuurder kan een pandjesbaas zijn en soms betreft het illegale onderhuur van sociale huurwoningen (o.a. Boudry, 2006; Spapens, 2008). Ook als bendeleden zelf een woning huren, kunnen zij daar via familie of bekenden uit het land van herkomst aan zijn gekomen. Zo zorgt een Russische pandjesbaas in het Oosten van Nederland voor huisvesting van Litouwse auto-inbrekers (Aangeenbrug, 2011).[7] Soms betreft het panden waar regelmatig wisselingen van personen plaatsvinden maar die in politiebestanden vaak terugkomen als verblijfsplaats van verdachte subjecten (o.a. De Jong, 2012).

In de tweede plaats wordt door mobiele bendes gebruikgemaakt van hotels, motels, hostels, campings en recreatieparken (o.a. Daele & Vander Beken, 2009, 2010b, 2011; Eimers, 2013; KLPD, 2007; Van der Laan & Weenink, 2005; Siegel, 2013; Spapens & Fijnaut, 2005). In deze gevallen leunen mobiele bendes niet of in veel mindere mate op connecties met lokaal gevestigde landgenoten en lijkt sprake van toepassing van 'hit-and-run-tactieken'. Een Poolse groep auto-inbrekers die door de politie op heterdaad is betrapt, verbleef bijvoorbeeld op een camping in de buurt waar zij werden betrapt (Spapens 2008). Uit de studie van Van Daele en Vander Beken (2011) – gebaseerd op interviews met Roemeense gedetineerde daders – blijkt dat bendeleden in een hotel minder bewegingsvrijheid ervaren dan op een camping of recreatiepark omdat het toezicht in een hotel over het algemeen groter is dan op een camping of park. Om die reden zouden, als het om hotels gaat, vooral grote goedkope hotelketens die langs de kant van de weg staan bij mobiele bendes

[7] Dat blijkt uit een groot opsporingsonderzoek naar Litouwse criminele bende dat door Aangeenbrug (2011) is geanalyseerd.

in trek zijn. In verschillende publicaties worden enkele grote hotelketens bij naam genoemd zoals Van der Valk, Formula 1, Campanile en AC; het zijn slaapplaatsen van verdachten zoals die naar voren komen in geanalyseerde opsporingsonderzoeken (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2010b, 2011; De Jong, 2012; KLPD, 2007; Siegel, 2013). Hotelpersoneel merkt de aanwezigheid van mobiele bendes soms op door specifieke gedragingen van hotelgasten en voorkeuren voor kamerligging, zo blijkt uit een verklaring die receptionisten bij de politie hebben gedaan en aan de orde komt in de studie van de Jong (2010):

> *In Nederland zijn twee Formule 1 hotels gevestigd, in Waalwijk en Zaandam. Beiden liggen vlak aan de snelweg (...) Deze hotels behoren tot de goedkoopste hotelketen van Nederland. Receptionisten van beide hotels hebben verklaard dat er regelmatig groepen Oost-Europeanen verblijven. Zij zouden met lege tassen het hotel verlaten, veelal in de middag rond 14.00 uur, en laat in de avond en/of middernacht met volle tassen 'met vreemde spullen' weer terugkomen. (...) Ook wordt verklaard dat de groepen veelal om een kamer op de begane grond vragen; er is dan ook gezien dat gestolen goederen vanuit de auto via het hotelraam naar binnen wordt geladen'* [8] (De Jong, 2012, p. 37)

Voorts constateert van De Jong (2012) dat bendeleden soms ook langere periode in dergelijke hotels verblijven, regelmatig terugkeren en het hotel min of meer zien als vaste uitvalsbasis. Op grond van verklaringen die receptionisten en verdachten bij de politie hebben gedaan, staat in het rapport:

> *'Volgens verklaringen van het hotelpersoneel gaat het om groepen met wisselende samenstellingen, hoewel sprake lijkt te zijn van een aantal 'vaste leden'. De verblijfsduur van deze personen is relatief lang voor een verblijf in een hotel. Zo verklaart een Litouwer [bij de politie] die is aangehouden voor winkeldiefstal al ruim een maand in het Formule 1 hotel te Waalwijk te wonen. Daarvoor verbleef hij op een camping in de buurt van dit hotel. Een Roemeen, ook aangehouden voor winkeldiefstal, komt al sinds twee jaar regelmatig in dit hotel. Hij boekt dan voor een aantal dagen, maar verlengt zijn verblijfsduur meerdere keren. Opvallend is dat mobiele daders ook in een duurder segment hotels verblijven. Zo zijn door collega's van regiokorps Hollands-Midden enkele Roemeense winkeldieven aangehouden met een enorme hoeveelheid gestolen goederen en een gepreparereerde tas. Ze verklaarden deze tas in het Formule 1 hotel in Waalwijk te hebben gekregen van een Roemeen. Een van de verdachten geeft aan in het vrij luxe Park Plaza Victoria in Amsterdam te verblijven. Volgens zijn verklaring verblijven veel Roemenen die zich schuldig maken aan diefstal in Formule 1 hotels'.* (De Jong, 2012, p. 38)

De vraag hier is, of uitbaters van dergelijke hotels en toeristenvoorzieningen altijd kennis hebben van hun faciliterende rol en als dat zo is, in hoeverre zij actief meewerken.

Ten derde slapen sommige mobiele bendeleden 's nachts in hun auto op een parkeerplaats of langs de kant van de weg, zo komt in verschillende publicaties naar voren. Het gaat dan vooral om bendeleden die hier kort verblijven en voor wie de auto dienst doet als goedkoop onderkomen (o.a. Vander Laan & Weenink, 2005; Van Daele & Vander Beken, 2011; De Jong, 2012). Van der Laan en Weenink (2005)

[8] Uit de publicatie kunnen we overigens niet opmaken of de betreffende hotelreceptionisten uit zichzelf de politie hebben ingelicht over deze constateringen.

constateren – op grond van een analyse van politiedossiers – dat Polen en Litouwers die seriematig auto-inbraken plegen, meestal in de auto slapen. In de studie van De Jong (2012) komt een Roemeen aan het woord die inbreekt in woningen en die bij de politie verklaart dat hij met andere bendeleden op een matras in een bestelbusje slaapt, op een parkeerplaats bij de dierentuin. In diezelfde studie komt naar voren dat bendeleden soms slapen in een auto van iemand die zij niet kennen, die zij voor dat doel 'lenen' (De Jong, 2012). Daarnaast vinden bendeleden ook tijdelijk onderdak op treinstations en in leegstaande bedrijfs- en slooppanden (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2011, De Jong, 2012) .

Als het gaat om de slaapplaats zien we eveneens allerlei mengvormen en veranderingen in de tijd. Zo verklaren verdachten uit één opsporingsonderzoek dat ze de eerste dagen in Nederland in hun auto sliepen op de parkeerplaats bij de Burger King, en dat ze daarna met elkaar een woning zijn gaan huren in de stad (Aangeenbrug, 2011). In andere casu slapen mensen de eerste nachten in een hotel en daarna bij kennissen die ze kennen via het thuisland, of slapen ze de eerste nachten bij kennissen en huren ze daarna een eigen appartement (Van Daele et al., 2012).

Verder verblijven enkele mobiele bendes in woonwagenkampen, dit komt vooral naar voren in publicaties uit België (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2009). Het gaat dan om rondtrekkende zigeunergroepen. Tot slot komt in enkele studie naar voren dat bendeleden overnachten in opvang- en asielzoekerscentra (De Jong, 2012; Mantgem & Van der Leest, 2006). Het betreft mensen uit het Balkangebied, zoals Bosnië, Kroatië en voormalig Joegoslavië, die aan het begin van het vorige decennium naar West-Europa kwamen om hier asiel aan te vragen.

Meer in het algemeen staan leden van mobiele bendes bijna nooit ingeschreven op het adres waar ze werkelijk verblijven (o.a. Van Daele et al., 2012; De Jong, 2012). Zij vallen in dat opzicht buiten het zicht van de overheid.

4 Planning en uitvoering van de roof

Uit de bestudeerde literatuur komt naar voren dat mobiele bendes zich veelal schuldig maken aan (seriematige) inbraak in woningen, auto's, winkels en bedrijven. Verder zijn sommige mobiele bendes primair gericht op autodiefstal of op zakkenrollerij en houden sommigen zich vooral bezig met ramkraken of skimming. In literatuur komen verder enkele gevallen voor waarin het gaat om ladingdiefstal, metaaldiefstal, het in omloop brengen van vals geld en gewapende overvallen, maar dat zijn uitzonderingen (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2010a; Van der Laan & Weenink, 2005; Grapendaal et al., 2008; Kuppens et al., 2006; Mantgem & Van der Leest, 2006; Nobelen et al., 2012; Spapens & Fijnaut, 2005). In dit hoofdstuk gaan we in op een aantal aspecten die direct verband houden met de uitvoering van de criminele activiteiten. Eerst wordt besproken wat in bestaande studies naar voren komt over de planning en locatiekeuze van mobiele bendes, daarna komt het vervoer naar de plaats delict aan de orde. In de derde paragraaf komen afschermingsmethoden aan de orde, waaronder ook het gebruik van geweld en de inzet van kinderen. In dit hoofdstuk (en rapport) wordt niet uitvoerig beschreven op welke wijze de verschillende type delicten ter plekke exact worden uitgevoerd voor zover dat niet van belang is voor kennis omtrent facilitering. In algemene zin kan uit literatuur worden opgemaakt dat de modus operandi van mobiele bendes op veel punten niet heel anders is dan bij andere dadergroepen die dergelijke delicten plegen in georganiseerd verband (o.a. Grapendaal et al., 2008; Kuppens et al., 2006; Nobelen & Van Mesu, 2012; Rovers & Jans, 2013). We gaan daarom niet uitvoerig in op de details ten aanzien van de uitvoering van verschillende type delicten, maar kijken naar aspecten die mogelijk wel verschillen door het feit dat de bendes oorspronkelijk uit andere landen komen en naar aspecten die kenmerkend lijken voor deze mobiele bendes. We proberen de bevindingen met het oog op facilitering voor mobiele bendes weer te geven en daarbij elke keer uit te gaan van informatie die afkomstig is van wetenschappelijk empirisch onderzoek.

4.1 Planning en locatiekeuze

Vanwege de relatieve onbekendheid van mobiele daders met de geografische ruimte, kijken we in deze paragraaf naar de wijze waarop mobiele bendes plannen en locaties kiezen. In enkele publicaties komt expliciet naar voren dat mobiele bendes van te voren hebben nagedacht over specifieke doelwitten en plekken waar ze hun slag willen slaan. Dat blijkt uit lijstjes die door de politie tijdens opsporingsonderzoeken bij de spullen van verdachten zijn gevonden en waar adressen, winkels, producten en/of specifieke merken op staan (Van den Berg, 2012; De Jong, 2012; KLPD, 2007; Van der Laan & Weenink, 2005; Weenink & Van der Laan, 2007). In het opsporingsonderzoek naar een grote Litouwse bende auto-inbrekers die in de studie van Van den Berg (2012) centraal staat, is dat bijvoorbeeld het geval. Zij schreef op grond van informatie uit het opsporingsonderzoek over het bedrijfsproces van de Litouwse bende:

'In meerdere situaties bleken verdachten gebruik te maken van vooraf ingestelde navigatieapparatuur om naar de pleeglocatie te rijden. In één van de navigatiesystemen werden ruim honderd voorgeprogrammeerde adressen gevonden die met een opmerking waren omschreven. Voorbeelden hiervan zijn "om de hoek grijze

Sedan" en "2 bussen gereedschap". Ook zijn adressenlijsten op papier gevonden, op deze adressen bleken later auto-inbraken te zijn gepleegd.' (Van den Berg, 2012)

Verder stelt een geïnterviewde politiefunctionaris in de studie van Van den Berg dat verdachten in een opsporingsonderzoek van *Google Streetview* gebruik hadden gemaakt om vooraf de pleeglocatie te verkennen. In enkele opsporingsonderzoeken die geanalyseerd zijn door Van der Laan en Weenink (2005) werden door de recherche adressenlijsten gevonden van winkels en lijsten van merkproducten. In een studie van de KLPD (2007) '*werd bij een aanhouding bij een verdachte een briefje aangetroffen met daarop merkkleding en maten wat kan duiden op een bestelling*'. Ook in een andere studie is in een auto van verdachten, die op weg waren van Nederland naar Roemenië, een 'kledingbestellijst' aangetroffen en daarbij partijen kleding (De Jong, 2012). Op grond van die aangetroffen lijstjes wordt in de verschillende publicaties geconstateerd dat de betreffende dievenbendes 'op bestelling' werkten. We komen hier nog op terug in het volgende hoofdstuk in de paragraaf over heling.

Hoewel deze studies wijzen op planmatigheid en doelgerichte roofacties, blijkt uit andere studies dat daders van te voren niet altijd goed weten waar ze precies hun slag zullen slaan en gewoon maar wat rondrijden totdat ze een geschikt doelwit vinden (o.a. Van den Berg, 2012; Van Daele & Vander Beken, 2011; Mantgem & Van der Leest, 2006). Mantgem en Van der Leest (2006) schrijven op grond van politiegegevens over mobiele bendes die net in Nederland zijn aangekomen:

> '*Voor deze groepen was het niet altijd even gemakkelijk om geschikte buit te vinden. In een geval ging een groep naar een kasteel om te kijken of daar iets te halen viel. Een andere groepering was met de trein vanuit Amsterdam naar buurgemeenten gereden en keek of er een raam openstond of dat het anderszins gemakkelijk was binnen te komen.'* (Mantgem & Van der Leest, 2006)

Locatiekeuze

In het verlengde van de vraag naar planmatigheid kunnen we kijken naar de locatiekeuze van mobiele bendes. De keuze voor locaties wordt deels bepaald door de specialiteit van mobiele bendes. Zakkenrollers zijn vooral actief in winkelgebieden en op markten, in toeristische gebieden, horecagelegenheden en in het openbaar vervoer, zo blijkt uit de studie van Schepens (2013) naar zakkenrollers uit Roemenië en Bulgarije. Mobiele bendes die zich bezighouden met winkeldiefstal blijken hun werkterrein vooral in middelgrote en kleinere steden te hebben en niet zozeer in de grote steden in de Randstad (o.a. KLPD, 2007; Siegel, 2013). Winkeliers en beveiligingsmedewerkers die voor de studie van Siegel (2013) zijn geïnterviewd, stellen bijvoorbeeld dat de schade in hun bedrijf, veroorzaakt door rovende mobiele bendes, in de kleinere steden en in het oosten van Nederland aanzienlijk groter is dan in de Randstad.

Als het gaat om inbraak in woningen en auto's blijkt uit verschillende studies dat mobiele bendes vaak kiezen voor doelwitten in landelijke gebieden en voor doelwitten die op enige afstand van hun eigen tijdelijke verblijfsplaats liggen. Het gaat dan vaak om de 'betere' wijken waar het rustig is en groen en waar vrijstaande huizen staan (o.a. Aangeenbrug, 2011; Van den Berg, 2012; Boudry, 2006; Van Daele & Vander Beken, 2009, 2011; Mantgem & Van der Leest, 2006; Spapens, 2008). Van Laan en Weenink (2005) constateren in hun studie naar auto-inbraken door Poolse en Litouwse groepen, dat in bijna alle gevallen de inbraken werden gepleegd in Nederlandse dorpen met minder dan 10.000 inwoners.

Mobiele bendes die primair gericht zijn op woninginbraken, reizen gemiddeld verder dan reguliere inbrekers voor het bereiken van hun doelwit, zo blijkt uit een analyse van politiedata die Van Daele en Vander Beken (2008) uitvoerden.[9] Dat komt niet zozeer vanwege de reis vanuit het herkomstland, want journey-to-crime afstand is berekend op basis van hun tijdelijke verblijfsplaats alhier. Bendeleden reizen vanaf hun tijdelijke verblijfplaats – vaak relatief arme stadswijken – naar relatief rijke, welvarende gemeenten en plegen daar doorgaans meerdere inbraken in een nacht of op een avond (Boudry, 2006; Van Daele et al., 2012; Van Daele & Vander Beken, 2009, 2010; Mantgem & Van de Leest, 2006; Ponsaers, 2004; Spapens, 2008; Spapens & Fijnaut, 2005).
In een kwalitatieve studie (diepte-interviews met 21 Roemeense gedetineerde daders) hebben Van Daele en Vander Beken (2011) vervolgens de motivatie en patronen achter de locatiekeuze en de lange reisafstanden proberen te achterhalen. Het onderzoek laat zien dat een combinatie van factoren leidt tot de keuze voor landelijke gebieden. Een deel van de geïnterviewde bendeleden verwacht een grotere buit en mikt zodoende op een hogere winst, terwijl een ander deel naar landelijke gebieden afreist om de pakkans te verkleinen: ze denken dat in kleinere gemeenten minder toezicht is en dat vrijstaande huizen beter beschut zijn en daardoor meer privacy bieden. Daarnaast veronderstellen sommige bendeleden dat de mogelijkheden om te vluchten groter zijn in het buitengebied, of zoals een geïnterviewde zelf zegt over zijn motivatie niet in de eigen stad (waar hij tijdelijk verblijft) in te breken:

> *'Not in [city x] because it's too crowded, busy, too much police. In smaller districts, when the police comes after you, you can still run into the fields or from garden to garden.'* (Van Daele & Vander Beken, 2011)

De keuze van daders voor relatief lange reisafstanden en doelwitten in buitengebieden hangt dus samen met verwachtingen ten aanzien van winst en risico's. Maar hoe verhoudt deze uitkomst zich nu tot de *awareness space* van mobiele daders, en op welke wijze is (het gebrek aan) kennis over geografische gebieden van invloed op de locatiekeuze van mobiele daders? Van Daele en Vander Beken (2011) stellen dat een gebrek aan *awareness space* er bij mobiele bendes juist toe kan leiden dat de te reizen afstanden groter wordt en dat bendeleden naar gebieden trekken die ze niet of nauwelijks kennen. Bij gebrek aan concrete kennis over potentiele doelwitten leunen ze – noodgedwongen – op meer algemene en abstracte kenmerken van geografische gebieden, of zoals de auteurs schrijven:

> *'Their lack of an extensive spatial awareness made them consider more abstract elements, either positive or negative, in their criminal location choice, such as 'rich' or 'quiet' areas. Using these general features, they managed to create some sort of mental map. (...) In our sample this map seems not to be based on concrete information, but general ideas and perceptions. (...) Because these offenders have no clear awareness of the neighborhood, they think otherwise and*

[9] Van Daele en Vander Beken (2008) komen op grond van een kwantitatieve analyse van politiedata tot de volgende bevindingen: voor het totale aantal verdachten van vermogenscriminaliteit tussen 2002 en 2006 is 61% van de criminaliteit gepleegd binnen een straal van 10 kilometer van de eigen verblijfsplaats. Voor mobiele bendes geldt dat 17% van de verdachten binnen een straal van 10 km van de tijdelijke verblijfsplaats een delict pleegt en dat 15% tussen de 30 en 40 km reist om delicten te plegen. De auteurs concluderen dat het aantal delicten gepleegd nabij de eigen (tijdelijke) verblijfplaats, aanzienlijk lager ligt dan bij reguliere daders. Dat schrijven ze niet toe aan het ontbreken van ankerpunten, want die hebben mobiele bendes wel, maar aan een gebrekkige *awareness space* van mobiele daders.

choose to travel far because they expect this behavior to result in more profits and lower risks.' (Van Daele & Vander Beken, 2011)

Langere afstanden worden bij mobiele bendes dus niet zozeer bepaald door een betere voorbereiding maar veeleer door een andere manier van het zoeken van doelwitten. *'Our case file analyses reveals that, after the decision to commit house-breaking has been taken, there is often little or no further preparation,'* aldus Van Daele en Vander Beken (2011).
Uit sommige studies – zoals in het begin van deze paragraaf al aan de orde kwam – blijkt echter dat wel sprake is van een voorverkenning van de plaats delict en dat vooraf ook vluchtroutes worden verkend. Dat is vooral het geval bij grotere bedrijfs-inbraken en ramkraken, waar men snel moet handelen en snel weg moet zijn (o.a. Van der Laan & Weenink, 2005; Mantgem & Van der Leest, 2006).
Uit de publicaties komen geen duidelijke aanwijzingen naar voren dat bendeleden via sociale relaties die hier reeds zijn ingebed op de hoogte worden gesteld van geschikte doelwitten of locaties. Wel is het mogelijk dat de vooraf opgesteld lijstjes (met bijvoorbeeld voorgeprogrammeerde gps-adressen) met behulp van lokaal gevestigde landgenoten zijn opgesteld.

4.2 Vervoer naar plaats delict

Als mobiele bendes eenmaal in Nederland of België zijn, wordt de reis naar de plaats delict meestal met de auto afgelegd. Hoewel ook de trein in verschillende studies naar voren komt als vervoermiddel (Van den Berg, 2012; Van Daele & Vander Beken, 2011; De Jong, 2012; Mantgem & Van der Leest, 2006; Spapens, 2008) en bendeleden soms ook lopend of op de fiets op hun doelwit afgaan (Van den Berg, 2012; Ponsaers, 2004), wordt meestal met de auto gereisd, ook gezien de af te leggen afstanden en de mee te nemen buit.
Eén aspect dat in dit verband in verschillende publicaties terugkomt, is dat de benodigde auto eerst wordt gestolen. In studies komt naar voren dat dat meestal gebeurt door middel van woninginbraak waarbij, naast andere spullen, ook autosleutels worden ontvreemd (o.a. De Jong, 2012; Mantgem & Van der Leest, 2006; Ponsaert, 2004; Segaert, 2006; Spapens, 2008; Spapens & Fijnaut, 2005; De Waard, 2013). De gestolen auto wordt vervolgens gebruikt voor meerdere (seriematige) inbraken in woningen en/of auto's. Segaert (2006) bijvoorbeeld, constateert dat in negen van de veertien door haar geanalyseerde opsporingsonderzoeken naar woninginbraken door Roemeense bendes, de gestolen auto is aangewend voor eigen gebruik. Spapens stelt – in een studie over grensoverschrijdende criminaliteit – dat mobiele dadergroepen uit Zuidoost Europa auto's in één land stelen en deze vervolgens gebruiken om in andere landen vermogensdelicten mee te plegen (Spapens, 2008). Met een auto met Nederlands kenteken wordt dan bijvoorbeeld een serie woninginbraken gepleegd in België of Duitsland.
Het stelen van auto's gebeurt ook ter voorbereiding van de uitvoering van een ramkraak (Van den Berg, 2012; Van der Laan & Weenink, 2005; Mantgem & Van der Leest, 2006; Spapens & Fijnaut, 2005), de gestolen auto wordt dan gebruikt om met harde vaart tegen een pui of winkeletalage aan te rijden.[10] Een Poolse bende ramkrakers uit de studie van Van der Laan en Weenink (2005) gebruikte gestolen auto's vooral als vluchtwagens, om meteen weg te komen na de kraak. Het voordeel

[10] 'Ramkraken' betekent dat een winkelpui of etalage door een auto of ander zwaar voorwerp geramd wordt waarna de spullen die men wil stelen snel uit de winkel moeten worden gehaald en in een ander voertuig moeten worden overgeladen, nog voordat de politie ter plekke is.

van gestolen auto's in al deze gevallen is dat zij een kenteken hebben dat niet opvalt.

Verder komt in enkele publicaties naar voren dat auto's soms ook worden gehuurd bij een autobedrijf, mede om met een Nederlands kenteken minder op te vallen en minder snel door de politie te kunnen worden getraceerd (oa Spapens & Fijnaut 2005; Aangeenbrug, 2011). Een geïnterviewde politiefunctionaris stelt in de studie van Aangeenbrug (2011) dat een autoverhuurbedrijf in zijn stad auto's verhuurt aan criminelen en daarbij niet vraagt om een creditcard of identiteitsbewijs. In het volgende hoofdstuk komt de autobranche nader aan de orde.

4.3 Afschermingsmethoden

Om te pakkans te verkleinen en uit het zicht van de politie te blijven, hanteren mobiele bendes uiteenlopende afschermingsmethoden. Het gebruik van valse identiteitspapieren is een methode die in veel publicaties naar voren komt (oa Van der Laan & Weenink; Boudry 2006; Caputo 2010; Daele & Vander Beken 2010a; Aangeenbrug 2011; De Jong 2012; Sollie 2013; Van den Berg 2012; De Waard 2013). Ook het gebruik van aliassen en verschillende bij- en schuilnamen komt in geanalyseerde opsporingsonderzoeken regelmatig terug. In het verlengde daarvan maken verdachten soms gebruik van codetaal of spreken ze in dialect dat voor buitenstaanders onverstaanbaar is (o.a. Segaert, 2006; Van den Berg, 2012).

ICT

Daarnaast worden verschillende communicatiemiddelen gebruikt om politietaps te omzeilen. Er wordt bijvoorbeeld gebeld via Skype in internetcafés, gecommuniceerd met portofoons en walkie- talkies en er wordt gebruik gemaaakt van steeds wisselende telefoons, sim-kaarten en van gsm-jammers[11] (o.a. Van den Berg, 2012; Daele & Vander Beken, 2010a; Grapendaal, 2008; Mantgem & Vander Leest, 2006; Segaert, 2006; Spapens & Fijnaut, 2005).

In een studie van Segaert (2006) zijn 26 politiedossiers geanalyseerd met het oog op de communicatie binnen mobiele bendes. Uit het onderzoek blijkt dat een deel van de onderzochte mobiele bendes (11 van de 26 gevallen) een mobiele telefoon gebruikte waarmee ze door de politie kon worden afgeluisterd. Verder komt in de studie naar voren dat in een op de vijf zaken gebruik is gemaakt van een walkie-talkie voor contact tussen bendeleden, waarschijnlijk tijdens het uitvoeren van het delict om het contact te verzorgen tussen de verschillende bendeleden. Ook blijkt dat in bijna de helft van de zaken door bendeleden wordt gebeld vanuit een telefoonwinkel met mensen uit het thuisland. Overigens is niet bekend of die gesprekken in telefoonwinkels ook van doen hadden met de gepleegde criminaliteit. Tot slot blijkt uit de studie dat *face-to-face* contact, ondanks alle hedendaagse communicatiemogelijkheden, nog steeds de meest voorkomende vorm van communicatie is bij rondtrekkende dadergroepen. Segaert stelt:

> *'In alle 100% van de gevallen heeft er frequent rechtstreeks communicatie tussen de verschillende daders plaatsgevonden. Meer in detail kunnen we zien dat deze rechtstreeks vorm van communicatie voornamelijk gebruikt wordt in contact met andere bendeleden. In niet onbelangrijke mate wordt echter ook rechtstreeks contact gemaakt met helers.'* (Segaert, 2006)

[11] Hier kan het signaal van politieportofoons mee worden verstoord.

Op grond van deze bevindingen stelt Segaert dat het voor de opsporing van belang is om ontmoetingsplaatsen van bendeleden te achterhalen en te onderzoeken, waardoor mogelijk meer inzicht kan worden verkregen in het criminele bedrijfsproces van mobiele bendes.
Verder komt in enkele studies het gebruik van internet naar voren. Een publicatie meldt dat op *youtube* veel filmpjes staan over het maken van hulpmiddelen voor winkeldiefstal en dat er websites zijn 'waar complete hulpmiddelen te koop zijn in verschillende prijsklassen' (Eimers, 2012). Het gaat dan bijvoorbeeld om gepreparereerde tassen die gebruikt worden bij winkeldiefstal en die door een laag aluminiumfolie immuun zijn gemaakt voor beveiligingspoortjes. Als bendes op heterdaad worden betrapt en door de politie worden meegenomen, worden dergelijke gepreparereerde tassen vaak aangetroffen. Tot slot komt in studies naar voren dat internet wordt ingezet bij de verkoop van gestolen goederen, zowel op Nederlandse websites als op sites in herkomstlanden (o.a. Aangeenbrug, 2011; KLPD, 2007; Nobelen, 2012; Siegel, 2013).

Geweld
Een andere afschermingsmethode die in verschillende publicaties naar voren komt, is het zwijgen van bendeleden als zij eenmaal zijn opgepakt en door de politie worden ondervraagd (o.a. Van den Berg, 2012; Van Daele & Vander Beken, 2010a).[12] Binnen de groep lijkt druk te worden uitgeoefend om niet met de politie te praten en daarbij zou geweld niet worden geschuwd, zo komt in enkele studies naar voren (o.a. Van den Berg, 2012; De Waard, 2012). In het opsporingsonderzoek dat in de studie van Van den Berg (2012) centraal staat, stuit de politie op aanwijzingen die duiden op bedreiging en mishandeling. Het geweld zou vooral bestaan uit schoppen en klappen en een verdachte die desondanks tegen de politie verklaart, stelt dat 'groepsleden angst worden ingeboezemd door te dreigen met geweld tegen familieleden'. Geweld of dreiging met geweld worden toegepast als nieuwe geworven leden de groep zouden willen verlaten. Uit een studie naar een Zuid-Amerikaanse dievenbende die in Noord-Amerika rondstruint, blijkt ook dat bendeleden door middel van (het dreigen met) geweld tot zwijgen worden gebracht en dat angst een leidend principe is binnen de organisatie (Caputo, 2010).
Deze methode van geweldtoepassing is verwant aan het 'dwang als organisatieprincipe' dat in hoofdstuk 3 al naar voren kwam bij de werving van nieuwe bendeleden. In literatuur over georganiseerde misdaad komt het gebruik van geweld ook naar voren als bindend principe, het blijkt een middel om leden van de georganiseerde groepering onder controle te houden (Van de Bunt & Kleemans, 2007). Geweld of dreiging met geweld zorgt ervoor dat leden van een criminele organisatie niet zomaar uit het samenwerkingsverband kunnen stappen en met de politie kunnen gaat praten (zie o.a. Van der Bunt & Kleemans, 2007; Kruisbergen et al., 2012).

In tegenstelling tot het gebruik van *intern* geweld, blijkt uit verschillende studies dat *extern* geweld door mobiele bendes niet of nauwelijks wordt toegepast, zo komt naar voren in verschillende studies die gebaseerd zijn op politiegegevens (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2010a; Mantgem & van der Leest, 2006; Sollie et al., 2012; De Waard, 2012; Weenink & Van der Laan, 2007). Weenink en Van der Laan (2007) concluderen op grond van een analyse van HKS-gegevens dat Poolse en Litouwse verdachten in Nederland minder vaak geweld vertonen bij het plegen van vermogenscriminaliteit dan de gemiddelde verdachte van vermogenscriminaliteit in Nederland. Boom et al. (2014) komen op basis van een kwantitatieve analyse tot soort-

[12] Dat verdachten niet altijd zwijgen maar soms ook praten, is in dit onderhavige rapport al verschillende keren naar voren gekomen, namelijk als verdachtenverhoren worden aangehaald.

gelijke bevindingen.[13] Door geen geweld te gebruiken, proberen mobiele bendes de aandacht van de politie niet op zich te vestigen en zo het risico op ontdekking te minimaliseren (o.a. Van Daele& Vander Beken, 2010a; De Waard, 2012). Dat sluit aan bij een andere methode van mobiele bendes die in verschillende publicaties naar voren komt, namelijk dat inbrekers alleen een woning binnen gaan als de bewoners niet thuis zijn; ze verkiezen de weg van de minste weerstand en willen geen onnodige risico's lopen (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2010a). In literatuur kom echter ook naar voren dat er uitzonderingen zijn op dit geweldloze optreden van mobiele bendes, bijvoorbeeld als het gaat om overvallen (o.a. Mantgem & Van der Leest, 2008)

Inzet van kinderen

Een andere manier om minder op te vallen en minder risico's te lopen is de inzet van kinderen. In enkele publicaties is daar enige informatie over te vinden (Van Daele & Vandebeken, 2010a; Nobelen et al., 2012; Schepens, 2013; Spapens, 2008; Sollie et al., 2013). In de studie van Schepens, die voor haar masterscriptie onderzoek deed naar zakkenrollerbendes uit Roemenië en Bulgarije (op grond van politiedata), komt naar voren dat Bulgaarse vrouwen aanvankelijk onder druk van Bulgaarse mannen meewerken aan zakkenrollerij en gaandeweg transformeren van 'slachtoffer' naar 'dader'. Dezelfde ontwikkeling van slachtoffer naar dader vindt ze bij de wijze waarop kinderen worden betrokken bij criminaliteit:

> *'Een bepaalde groep Roemeense en Bulgaarse kinderen leren al vroeg dat zakkenrollerij een geaccepteerde vorm van werk is. Zij worden door families onderwezen om vervolgens in West-Europa actief te zijn. Mogelijk gaat het in dit verband om onvrijwillig zakkenrollen. Bij de oorsprong van hun criminele carrière kunnen zij gezien worden als slachtoffer. Naar mate zij meer bedreven raken, stijgen zij in rang. In dat geval is overigens geen sprake meer van slachtofferschap. Zij kunnen dan gezien worden als dader.'* (Schepens, 2013)

Sollie et al. (2013) komen tot soortgelijke bevindingen in een studie naar de aanpak van 'multi-problem-gezinnen' met een Roma achtergrond. Voor deze studie werden politiegegevens verzameld en interviews gehouden met 33 professionals die werken met dergelijke gezinnen. Uit het onderzoek komt naar voren dat zowel jongens als meisjes vanaf jonge leeftijd worden betrokken bij het plegen van vermogenscriminaliteit zoals winkeldiefstal, zakkenrollerij en woninginbraken. De zorgen van professionals over de kinderen uit deze 'multi-problem gezinnen' met een Roma achtergrond komen ook in de studie naar voren:

> *'De rol van kinderen bij criminaliteit beschouwen professionals als een zorgelijke situatie. Binnen sommige families worden kinderen door familieleden van jongs af systematisch opgeleid in verschillende vormen van vermogenscriminaliteit. Zij worden bijvoorbeeld eerst meegenomen ter afleiding van winkelpersoneel, om later zelf (soms al vanaf 8 jaar) winkeldiefstal te plegen. Het door hen vergaarde vermogen lijkt vooral ten goede te komen aan de betreffende families. Deze kinderen vormen daarmee een belangrijke inkomstenbron. Hun schoolgang, en dat is het tweede punt van zorg voor professionals, staat daardoor haaks op de economische belangen van sommige ouders. Vanwege de betrokkenheid bij criminaliteit verschijnen kinderen regelmatig niet op school en zijn soms maanden van*

[13] Boom et al. (2014) stellen dat met name onder niet-ingezetenen uit Midden- en Oost-Europa met een woonadres in het buitenland het aandeel vermogensdelicten zonder geweld opvallend veel groter is dan onder de totale verdachtenpopulatie en de ingezeten Midden- en Oost-Europese verdachten.

huis zonder dat betrokken professionals weten waar zij verblijven.' (Sollie, et al. 2013)

In dezelfde studie (Sollie et al., 2013) wordt op basis van politie-informatie de volgende casus beschreven:

'Naar aanleiding van een behoorlijke toename in het aantal woninginbraken, start de Duitse politie in 2007 een opsporingsonderzoek. Gedurende dit onderzoek naar seriematig gepleegde woninginbraken, krijgen Duitse rechercheurs zicht op een groep verdachten die behoren tot vijf families die onderling nauw met elkaar verbonden zijn. Drie van deze families zijn woonachtig in Duitsland en twee in Nederland. Uiteindelijk worden 35 leden uit deze families als verdachten aangehouden. (...) Onder de verdachten bevinden zich dertien uit Nederland afkomstige verdachten. Tien daarvan zijn minderjarig, variërend van 11 tot 17 jaar. De ander drie verdachten zijn jongvolwassenen (tussen de 19 en 22 jaar) Tijdens het uitvoeren van deze seriematige woninginbraken verbleven zij telkens bij hun familie in Duitsland.' (Sollie et al., 2013)

De families en kinderen uit bovenstaande casus die in Nederland woonden, stonden al in contact met zorginstellingen en gezinsvoogden, zo blijkt uit de publicatie van Sollie et al. Toch werden zorgverleners in dit geval niet door de politie op de hoogte gesteld van de betrokkenheid van de kinderen bij de seriematige woninginbraken in Duitsland, maar de gezinsvoogden moesten hier via via achter komen. De vraag die in deze context door Sollie et al. wordt opgeworpen is op welke wijze informatie-uitwisseling tussen politie en zorg beter geregeld kan worden en wat, meer in het algemeen, door politie en hulpinstanties gedaan kan worden om de uitbuiting van kinderen te stoppen.
In een studie van Van Daele en Vander Beken (2010a) waarvoor 27 opsporingsonderzoeken uit België zijn geanalyseerd, komen twee mobiele bendes naar voren die gebruikmaken van minderjarige kinderen. Ze worden in deze zaken vooral, samen met vrouwen, ingezet voor misleiding en oplichting (bijvoorbeeld aan de deur of in winkels). In andere publicaties is geen informatie te vinden uit concrete opsporingsonderzoeken over de inzet van kinderen.

Gebruik van regio- en landsgrenzen
Een andere veel gebruikte afschermingsmethode is het bewust gebruiken van landsgrenzen en regiogrenzen. Door het overschrijden van die grenzen en het verdelen van activiteiten over meerdere landen, wordt de pakkans verkleind. Een reden daarvoor is dat elk land eigen organisaties kent, met eigen wetgeving en eigen procedures en bevoegdheden ten aanzien van opsporing en vervolging. Als gevolg daarvan wordt informatie over criminaliteit niet automatisch gedeeld tussen landen, waardoor informatie over mobiele bendes versnipperd bij verschillende organisaties aanwezig kan zijn. Het ontbreken van goede informatie-uitwisseling tussen Europese landen frustreert de opsporing en biedt daardoor een gelegenheid voor mobiele bendes om hun criminele activiteiten voort te zetten en uit te breiden. Spapens en Fijnaut (2005) schrijven daarover:

'Door grensoverschrijdend te opereren wordt het voor de autoriteiten in verschillende landen minder snel duidelijk dat een en dezelfde dadergroep actief is. (...) Mobiele dadergroepen zijn, gezien het feit dat zij hun activiteiten over grote gebieden spreiden, aanzienlijk moeilijker in Euregionaal verband te bestrijden.' (Spapens & Fijnaut, 2005)

Terwijl landgrenzen binnen de Europese Unie thans zijn opengesteld en mobiele bendes zich vrij kunnen bewegen, dienen politie en opsporingsdiensten zich te houden aan nationale wet- en regelgeving. In verschillende publicaties wordt het belang van dit verschil in bewegingsmogelijkheden – tussen mobiele bendes en opsporingsdiensten – benadrukt en beschouwd als een van de kernproblemen bij de aanpak van dit fenomeen (o.a. Van den Berg, 2012; Caputo, 2010; Penna & Kirby, 2013; Spapens, 2008; Spapens & Fijnaut, 2005; De Waard, 2012). Van Daele (2014) nuanceert dit en stelt dat de mobiele bendeleden die lokaal zijn ingebed, hier enige tijd wonen en vooral op lokaal niveau crimineel actief zijn, in eerste instantie op nationaal of regionaal niveau kunnen worden opgespoord (zie ook Van der Bunt, 2010). In dit en het voorgaande hoofdstuk kwam naar voren dat de aard en mate waarin mobiele bendes internationaal opereren, in de praktijk sterk varieert. Niettemin leidt bovenstaande tot de vraag op welke wijze informatie-uitwisseling in de praktijk nu verloopt tussen opsporingsdiensten in verschillende landen, met name tussen landen waar de bendes crimineel actief zijn, bijvoorbeeld in de grensgebieden van Duitsland-België-Nederland. Verder is de vraag hoe de samenwerking verloopt tussen politie- en opsporingsdiensten van West-Europese landen en de herkomstlanden van mobiele bendes. In paragraaf 4.4 bespreken we daarom enkele belangrijke bevindingen uit verschillende recente studies naar internationale samenwerking tussen politie- en opsporingsdiensten.

4.4 Internationale samenwerking tussen opsporingsdiensten

In deze paragraaf gaan we kort in op bevindingen uit bestaande empirische studies naar internationale samenwerking tussen politie- en justitiediensten in Europa. De bestaande studies gaan goeddeels over politionele en justitiële samenwerking in grensregio's van België, Duitsland en Nederland.
Internationale samenwerking en informatie-uitwisseling kunnen verschillende gedaantes aannemen.[14] Samenwerking tussen politiediensten kan informeel plaatsvinden buiten de formele kaders van de rechtshulp om (o.a. Fijnaut et al., 2005; Nelen et al., 2013; Spapens & Fijnaut, 2005). Het gaat dan meestal om al bestaande politiebasisinformatie die ad hoc en snel via informele politiecontacten wordt uitgewisseld. Verschillende internationale verdragen maken die informele informatie-uitwisseling mogelijk (zie Nelen et al. 2013, p. 143).
Daarnaast bestaan er formele samenwerkingsverbanden die voortkomen uit justitiële rechtshulpverzoeken of het resultaat zijn van tijdelijke ingestelde samenwerkingsverbanden (bijvoorbeeld de oprichting van 'JIT'; een 'Joint Investigation Team'[15]). Nelen et al. (2013), die onderzoek deden naar recherchesamenwerking

[14] Er zijn diverse instanties opgericht om informatie-uitwisseling in goede banen te leiden, zoals het justitiële Bureau Euregionale samenwerking (BES, voor het bevorderen van de vervolging van grensoverschrijdende daders; het Euregionaal Politie Informatie- en Coördinatiecentrum (EPICC, voor het verzorgen van politionele informatiestromen tussen Duitsland, België en Nederland) en de Internationale Rechtshulp Centra ((L)IRC, voor de behandeling van rechtshulpverzoeken).

[15] Joint Investigation Teams zijn opsporingsteams die bestaan uit opsporingsfunctionarissen uit verschillende landen. Door functionarissen uit verschillende landen fysiek bij elkaar te brengen, zo is de gedachte, zouden deze opsporingsonderzoeken effectiever en efficiënter uitgevoerd kunnen worden. Rechtshulpverzoeken hoeven in een JIT niet te worden aangevraagd waardoor direct snelle informatie-uitwisseling kan plaatsvinden (o.a. Sollie & Kop, 2012).

in de Euregio Maas-Rijn[16] (op grond van interviews, vragenlijsten en casestudies), stellen dat bestaande samenwerkingsverbanden divers zijn en zich bewegen tussen twee uitersten:

> *'Aan de ene kant de situatie waarin rechercheurs via digitale communicatiemiddelen en/of persoonlijk bezoek informeel onderling met elkaar overleggen en elkaar van informatie voorzien, aan de andere kant de situatie waarin op verzoek van een buitenlandse partner opsporingshandelingen worden verricht (of soms zelfs een apart onderzoek wordt gestart), waartoe de afspraken juridisch moeten zijn verankerd en de samenwerking derhalve volledig is geformaliseerd.'* (Nelen et al, 2013, p. 142)

Bij formele rechtshulpverzoeken kan het gaan om niet-spoedeisende administratieve zaken (bijvoorbeeld het uitreiken van vonnissen en dagvaardingen) of om medewerking van een ander land aan concrete opsporingsonderzoeken door de inzet van bijzondere opsporingsbevoegdheden en dwangmiddelen (bijvoorbeeld het afluisteren van een telefoonlijn of het uitvoeren van huiszoekingen) (Nelen et al., 2013; Spapens & Fijnaut, 2005). In die laatste gevallen is het rechtshulpverzoek gericht op het verzamelen en uitwisselen van strafrechtelijk bewijsmateriaal.
In de studie van Nelen et al. (2013) komt naar voren dat de bereidheid om samen te werken op individueel niveau groot is (o.a. Nelen 2013, p. 127 e.v.). Tegelijkertijd blijkt dat internationale samenwerking in de praktijk vaak niet in voldoende mate van de grond komt of minder snel als gewenst (o.a. Fijnaut et al., 2005; Nelen et al., 2013; Spapens, 2008). Dat blijkt niet zozeer te liggen aan juridische factoren maar veeleer aan organisatorische aspecten (idem). Twee factoren spelen een grote rol bij de totstandkoming van internationale samenwerking, zo komt in verschillende studies naar voren, namelijk *capaciteit* en *vertrouwen*.

Capaciteit en prioriteit
In de eerste plaats wordt internationale samenwerking beïnvloed door de capaciteit die door de recherchedienst van een land wordt vrijgemaakt. Voor het uitvoeren van een rechtshulpverzoek is immers menskracht nodig. Maar de schaarse rechercheapaciteit en verschillen in prioriteiten tussen landen, kunnen ertoe leiden dat de recherche in de praktijk minder capaciteit vrijmaakt voor een rechtshulpverzoek of een samenwerkingsverband dan nodig is en gewenst (Block, 2008; Nelen, 2013; Sollie & Kop, 2012; Spapens & Fijnaut, 2005). Over het vrijmaken van die menskracht schrijven Spapens en Fijnaut (2005):

> *'Met name aan de Nederlandse kant heeft het daar [het vrijmaken van menskracht] de afgelopen jaren aan ontbroken. Wanneer een buitenlands rechtshulpverzoek betrekking had op onderwerpen die in Nederland geen prioriteit genieten, was de kans groot dat er geen, of onvoldoende gevolg aan werd gegeven.'*
> (Spapens & Fijnaut, 2005)

In andere studies komt een soortgelijk beeld naar voren. Zo concluderen Nelen et al. (2013) dat bij Duitse en Belgische recherchefunctionarissen het gevoel bestaat dat de Nederlandse recherche te weinig capaciteit vrijmaakt voor zaken die in België en Duitsland belangrijk worden gevonden (Nelen et al., 2013). Het gaat dan vooral

[16] De Euregio Maas Rijn is een grensregio waar drie landen samenkomen, te weten Nederland (Limburg), België (Luik, Limburg) en Duitsland (Eupen, Aachen).

om rechtshulpverzoeken die betrekking hebben op vormen van middencriminaliteit die in Nederland *'als gevolg van weegprocedures tussen wal en schip vallen'* (Nelen et al., 2013, p. 146). Meer in het algemeen komt uit literatuur naar voren dat het bestaan van een gezamenlijk onderzoeksbelang een voorwaarde is voor de totstandkoming van succesvolle internationale samenwerking tussen politiediensten uit verschillende landen (o.a. Block, 2008; Huurman & Klopman, 2012; Nelen, 2013; Sollie & Kop, 2012).
Het aspect van capaciteit en prioriteit komt ook als knelpunt naar voren in studies naar de totstandkoming van Joint Investigation Teams (JITs). In Nederland blijkt tot dusver weinig gebruik te worden gemaakt van de mogelijkheid om een JIT in te stellen, ondanks de veronderstelde voordelen voor grensoverschrijdende informatie-uitwisseling (o.a. Block, 2011; Sollie & Kop, 2012; Spapens, 2011). Voor een verklaring daarvoor wordt in publicaties onder meer gewezen op nationale en regionale opsporingsprioriteiten, die uiteindelijk vooral liggen bij criminele activiteiten die in Nederland worden gepleegd. Voor een JIT moeten rechercheurs voor een bepaalde periode volledig worden vrijgemaakt en leidinggevenden doen dat liever niet vanwege het behouden van autonomie en controle over het eigen werkveld (o.a. Block, 2011; Sollie & Kop, 2013; Spapens, 2011).
In het onderzoek van Siegel (2013) komt naar voren dat de autoriteiten in Polen, Litouwen, Bulgarije en Roemenië geen bijzonder aandacht besteden aan mobiele bendes uit hun land die met name in West-Europa crimineel actief zijn omdat de (georganiseerde) misdaad in eigen land alle politie- en justitiecapaciteit opeist. Wel blijkt uit interviews met politiefunctionarissen dat deze landen zich bereid tonen om assistentie te verlenen als daar om gevraagd wordt (Siegel, 2013, p. 128 e.v).
Nader empirisch onderzoek zou uit moeten wijzen in hoeverre en op welke wijze informatie nu feitelijk wordt uitgewisseld tussen verschillende landen.

Vertrouwen en persoonlijk contact
Naast capaciteit, speelt vertrouwen tussen politiefunctionarissen uit verschillende landen een rol bij de totstandkoming van internationale samenwerking, zo komt naar voren in verschillende studies (o.a. Block, 2008; Nelen et al., 2013; Sollie & Kop, 2012; Spapens & Fijnaut, 2005). Informele netwerken en persoonlijke contacten blijken van essentieel belang te zijn voor internationale samenwerking en informatie-uitwisseling, ook als sprake is van formele rechtshulpverzoeken. Als mensen elkaar persoonlijk kennen, elkaar weten te vinden en elkaar vertrouwen, wordt sneller informatie uitgewisseld en is de bereidheid groter om met elkaar samen te werken. Nelen et al. (2013, p. 137) spreken in dit verband over informele netwerken als *'katalysator en smeerolie voor samenwerking in Euregionaal verband'.* In het verlengde daarvan komt in studies naar voren dat succesvolle internationale samenwerking deels persoonsafhankelijk is: sleutelfiguren met een groot netwerk en veel kennis van juridische zaken, bepalen mede of internationale samenwerking van de grond komt. De keerzijde hiervan is dat personeelswisselingen negatieve gevolgen kunnen hebben voor het voortbestaan van samenwerkingsverbanden (o.a. Nelen et al., 2013; Spapens & Fijnaut, 2005). Spapens en Fijnaut (2005) merken op dat de reorganisatie van de politie in België en Nederland in dat opzicht *'erg negatieve consequenties hebben gehad omdat zij de continuïteit van de persoonlijke samenwerkingsrelaties fors onder druk hebben gezet'.* Zij stellen dat het daarom goed is wederzijdse contactpersonen niet te vaak te wisselen. Nelen et al. (2013, p. 134) noemen nog een ander risico van persoonsafhankelijke samenwerking, namelijk dat persoonlijke conflicten ook kunnen leiden tot het frustreren van samenwerking.
De bevindingen die in deze paragraaf zijn beschreven, komen overeen met de bevindingen uit studies over samenwerking tussen overheidsdiensten. Bij de totstand-

koming van samenwerking tussen verschillende overheidsdiensten in eigen land, blijken capaciteit, autonomie en vertrouwen eveneens een voorname rol te spelen (zie o.a. Van Gestel & Verhoeven, 2014).

5 Verwerking van de buit

In dit hoofdstuk komt aan de orde op welke wijze het criminele bedrijfsproces verloopt zodra het vermogensdelict is gepleegd. Wat gebeurt er met de buit? In paragraaf 5.1 wordt op grond van bestaand wetenschappelijk empirisch onderzoek de tijdelijke opslag van gestolen goederen beschreven, in paragraaf 5.2 de bestemming van de buit (waaronder afzetmarkt en heling). Paragraaf 5.3 handelt over de wijze waarop gestolen goederen worden vervoerd als deze naar het herkomstland van bendeleden wordt getransporteerd. De geringe en summiere informatie die beschikbaar is over prijzen en investeringen komt in paragraaf 5.4 aan bod.

5.1 Opslag

Na een (seriematige) inbraak of diefstal worden de gestolen spullen meestal tijdelijk opgeslagen, zo komt in literatuur naar voren. Soms is dat voor een dag of dagdeel, soms voor een langere periode. De publicaties die hierover informatie bevatten en (mede) gebaseerd zijn op analyse van opsporingsonderzoeken, laten zien dat er grofweg vier plekken zijn waar de buit tijdelijk door mobiele bendes wordt opgeslagen.
In een deel van de gevallen worden gestolen spullen in de buurt van de plaats delict verstopt (Aangeenbrug, 2011; Van den Berg, 2012; Eimers, 2013; KLPD, 2007; Nobelen & Van Mesu, 2012). Met name na woninginbraken en diefstallen uit auto's worden spullen tijdelijk begraven in nabijgelegen bosjes of struiken om de volgende dag te worden opgehaald. Volgens Spapens en Fijnaut (2005) doen mobiele bendes dit om grote nachtelijke politiecontroles te omzeilen.
Een tweede plek waar gestolen goederen tijdelijk worden bewaard, is de eigen auto (o.a. Aangeenbrug, 2011; Eimers, 2013; Nobelen & Van Mesu, 2012). Auto's zijn soms van geprepareerde ruimtes voorzien waar spullen kunnen worden verstopt, bijvoorbeeld geheime opbergplaatsen achter de autoradio of achter uitneembare zijpanelen aan de binnenzijde van het voertuig (o.a. Aangeenbrug, 2011).
Een deel van de mobiele bendes neemt ten derde de gestolen waar gewoon mee naar de woning waar ze tijdelijk verblijven (Aangeenbrug, 2011; Van den Berg, 2012; Van Daele & Vander Beken, 2010b; Segaert, 2006). In een studie naar Roemeense mobiele bendes in België wordt in 10 van de 22 bestudeerde opsporingsonderzoeken de buit meegenomen naar de plek waar de bendeleden tijdelijk wonen (Segaert, 2006), terwijl in een studie naar Litouwse mobiele dadergroepen de gestolen spullen vooral in de bosjes verstoppen of in de eigen auto (Aangeenbrug, 2011).
Tot slot komt in publicaties naar voren dat de buit in sommige gevallen wordt opgeslagen in loodsen (Van den Berg, 2012; Segaert, 2006; Siegel, 2013; Spapens & Fijnaut, 2005). Het gaat dan over het algemeen om de opslag van wat grotere spullen zoals computers, televisies, gereedschappen en kledingpartijen afkomstig van bedrijfsinbraken. Ook voor het tijdelijk opslaan en bewerken van (delen van) gestolen auto's wordt gebruikgemaakt van loodsen en garages. Verhuurders van loodsen bieden zodoende gelegenheid aan mobiele bendes. Spapens en Fijnaut (2005) schrijven – op grond van analyse van opsporingsdossiers en interviews met sleutelinformanten – over de faciliterende rol van loodsverhuurders:

> *'In Nederland is sprake van een groot aanbod van loodsen bij boerenbedrijven. Deze loodsen worden ook door criminele tussenpersonen gehuurd, die dit even-*

tueel doen in naam van een (papieren/lege) BV. In andere gevallen wordt de loods zwart gehuurd, waarbij de huursom wordt betaald. De tussenpersonen vertellen de loods eigenaar dat zij handelen in seizoensgebonden goederen, dat er op dat moment sprake is van een piek in de activiteiten en dat er voor korte tijd extra opslagruimte nodig is. Ze vertellen dat het door drukte mogelijk is dat er op allerlei tijden, ook 's nachts, vrachtwagens spullen kunnen komen brengen en ophalen. Na enkele maanden wordt de locatie weer verlaten en wordt elders weer een nieuwe ruimte gehuurd.' (Spapens & Fijnaut, 2005)

In de studie van Siegel (2013) vertellen geïnterviewde Roemeense daders dat zij, bij het vinden van een opslagplaats voor gestolen goederen, leunen op de hulp van Roemenen die al langer in Nederland wonen.

Autodiefstal en opslag

Als het gaat om autodiefstal worden loodsen en garages ook gebruikt om gestolen auto's te bewerken, dat wil zeggen dat auto's worden omgekat, gestript en/of uit elkaar gehaald. Daarna wordt de wagen getransporteerd, doorverkocht en op de plaats van bestemming eventueel weer in elkaar gezet. Het bewerken en helen van gestolen auto's wordt vaak door groepen gedaan die de auto zelf niet stelen, zo blijkt uit literatuur, en legale autobedrijven kunnen daar een faciliterende rol bij spelen (o.a. Kuppens et al., 2006; Ferwerda, 2013; Spapens, 2008, zie ook Kleemans, 2002). Spapens (2008) schrijft over die meewerkende autobedrijven:

'De bewuste firma's zijn doorgaans eenmanszaken aan de 'onderkant' van de markt. Zij zijn onder meer op woonwagenkampen of op dubieuze bedrijventerreinen gevestigd. Vaak zijn de malafide autohandelaren ook betrokken bij andere vormen van georganiseerde criminaliteit (...) Tevens stellen zij criminelen ook regelmatig in staat in voertuigen rond te rijden die (zogenaamd) bij hun bedrijven worden geleased.' (Spapens, 2008)

Op grond van een analyse van politiedossiers wordt in de studie van Spapens en Fijnaut (2005) geconstateerd dat er bij autodiefstal door mobiele bendes een *'opmerkelijke mate van samenwerking plaatsvindt tussen Oost- en Zuidoost-Europese dadergroepen en de legale (semi) legale autobranche'.* Er is in die gevallen een taakverdeling tussen enerzijds mobiele bendes uit Oost-Europa die gespecialiseerd zijn in het stelen van auto's en anderzijds lokale dadergroepen die de verwerking en heling van auto's op zich nemen. Eenduidig is de literatuur hierover overigens niet, want ten aanzien van Litouwse autodieven wordt tegelijkertijd geconstateerd dat zij naast het stelen tevens zorgdragen voor het bewerken van auto's en voor het transport, via Polen en Litouwen naar uiteindelijk verder weg gelegen voormalige Sovjetlanden en Azië (o.a. Siegel 2013; Spapens & Fijnaut 2005).

De hier geconstateerde facilitering door autobedrijven en verhuurders van loodsen heeft uiteraard niet uitsluitend betrekking op mobiele bendes uit Midden-, Oost- en Zuidoost Europa. Ook reguliere dadergroepen uit Nederland maken gebruik van loodsen en malafide autobedrijven om gestolen goederen op te slaan en gestolen auto's te bewerken (o.a. Ferwerda et al., 2013; Kleemans, 2002; Kuppens et al., 2006; Nobelen & Van Mesu, 2012; Spapens & Fijnaut, 2005).

Een ander aspect dat gelegenheid biedt aan autodieven en in het bijzonder aan mobiele bendes, is het bestaan van landsgrenzen. Bendes die gespecialiseerd zijn in autodiefstal maken volgens Spapens en Fijnaut (2005) uitdrukkelijk gebruik van landsgrenzen door voertuigen in het ene land te stelen en in het andere land te ver-

werken, waardoor zij proberen de pakkans te verkleinen. Zie ook paragraaf 4.3 over afschermingsmethoden.

5.2 Bestemming van de buit en afzetmarkt (heling)

Uit de publicaties komt een variatie naar voren in manieren waarop gestolen spullen hun bestemming vinden. Allereerst worden spullen soms voor eigen gebruik aangewend. Dan gaat het bijvoorbeeld om elektronica, mobiele telefoons, gereedschappen en auto's (o.a. Van den Berg, 2012; Grapendaal, 2008; Ponsaers, 2004; Segaerts, 2006; Spapens & Fijnaut, 2005). Gestolen goederen worden soms ook geruild of verkocht tussen mobiele bendeleden (Segaerts, 2006; Spapens & Fijnaut, 2005). Verder komt in enkele publicaties naar voren dat een deel van de mobiele bendeleden spullen en geld naar familie en vrienden in het thuisland in Oost-Europa stuurt, om hen zo mee te laten profiteren van de behaalde winsten (Van den Berg, 2012; Van Daele & Vander Beken, 2010a; Segaert, 2006). *'Ze willen een beter leven voor zichzelf en hun familieleden in gelijke mate,'* aldus Segaert (2006) over een deel van de Roemeense bendeleden die in de door haar bestudeerde opsporingsonderzoeken naar voren komen. Van Daele & Vander Beken (2010a) concluderen op grond van analyse van 27 opsporingsonderzoeken:

> *'A majority of the groups in our sample let the people in their home country benefit from their criminal behaviour. This includes transporting stolen goods and stolen vehicles, but also sending money, often through money transfer companies.'* (Van Daele & Vander Beken, 2010a)

De sociale binding met het thuisland manifesteert zich hier onder andere in geldtransfers, die worden verstuurd via bankinstellingen zoals Western Union en Money gram (o.a. Segaert, 2006).

Gestolen goederen worden meestal doorverkocht en de afzetmarkt speelt een voorname rol in het bedrijfsproces van mobiele bendes. In sommige studies worden helers – deels legale spelers in de bovenwereld – expliciet benoemd als onmisbare faciliteerders voor het succes van mobiele bendes; nauwkeurige bestudering van die helers zou volgens auteurs meer zicht kunnen bieden op de sociale organisatie van mobiele bendes (o.a. Caputo, 2010; Van Daele & Vander Beken, 2009).
Uit verschillende studies komt naar voren dat er soms sprake lijkt te zijn van stelen 'op bestelling', zoals in hoofdstuk 3 al aan de orde kwam (paragraaf 3.6). In die gevallen kan de afnemer, de heler, beschouwd worden als opdrachtgever van de criminele activiteiten. Zo'n werkwijze komt bijvoorbeeld naar voren in een verklaring van een Litouwse verdachte in een opsporingsonderzoek dat gericht is op een mobiele criminele groepering. Deze verdachte verklaart bij de politie dat zijn groep werkte vanuit de opdracht om airbags uit auto's te stelen, daar zou een opdracht uit het thuisland voor zijn binnengekomen. In het betreffende opsporingsonderzoek komt ook naar voren dat papieren orders voor specifieke auto-onderdelen werden meegenomen uit Litouwen door Litouwse vrachtwagenchauffeurs (Van den Berg, 2012).
Daarnaast wordt soms gericht voor een bepaalde afzetmarkt gestolen terwijl onduidelijk is of er vooraf afspraken zijn gemaakt met afnemers. Dan gaat het bijvoorbeeld om mobiele bendes die zich specifiek richten op navigatiesystemen voor auto's of op bepaalde cosmeticaproducten (o.a. Aangeenbrug, 2011; Van der Laan & Weenink, 2005). Een ander voorbeeld betreft mobiele bendes in twee opsporingsonderzoeken die in de studie van Segaert (2006) naar voren komen en die vooral

werkgereedschappen als boormachines, slijpschijven en kettingzagen stelen. In één casus werden de gestolen gereedschappen in België verkocht aan kennissen van de daders die illegaal in de bouw werkzaam waren. In het tweede geval werd de lading gereedschap binnen een paar dagen naar Roemenië overgebracht en daar doorverkocht (Segaert, 2006). Het stelen van gereedschappen door mobiele bendes voor personen die hier (illegaal) in de bouwwereld werkzaam zijn, komt ook naar voren in de studie van Van Daele en Vander Beken (2009).

Als we kijken naar de verkoop en afzetmarkt van gestolen goederen, zien we dat spullen zowel naar het buitenland worden getransporteerd als hier hun herbestemming vinden. Dat blijkt althans uit vrijwel alle publicaties waarin het helingsproces aan de orde komt (o.a. Van den Berg, 2012; Van Daele & Vander Beken, 2010a, 2010b; Grapendaal et al., 2008; KLPD, 2007; Segaerts, 2006; Siegel, 2013; Spapens & Fijnaut, 2005). Van Daele en Vander Beken (2010b) hebben diepte-interviews afgenomen met tien helers uit Roemenië en Servie die in de gevangenis zaten in Belgie en veroordeeld waren voor heling. Het waren daders die sleutelfuncties vervulden in criminele netwerken die in West-Europa in georganiseerd verband vermogensdelicten pleegden. De auteurs constateren dat de gestolen buit zowel in het thuisland terechtkomt als in België wordt verhandeld, en dat de keuze voor de een of de andere bestemming mede samenhangt met de geografische basis van waaruit daders werken. Bij de groepen die vooral in het thuisland een afzetmarkt zoeken, zou sprake zijn van *foreign based networks*. Zij schrijven op grond van het interviewmateriaal:

> *'Daders die de gestolen goederen heelden in het thuisland, hadden daar doorgaans nog steeds het zwaartepunt van hun activiteiten. Een van de respondenten betrof een persoon die systematisch personen en goederen vervoerde tussen het land van herkomst en West-Europa. Het ging hierbij steeds om kleine groepen die voor een relatief korte periode (enkele dagen tot enkele maanden) in België verbleven, waarna zij met hun buit terugkeerden naar het thuisland. Dergelijke expedities werden verschillende malen herhaald. (…) In de typologie die Von Lampe (2004) aanhaalt, gaat het hierbij om foreign based networks: zij hebben geen ondersteunende structuren in het land waar zij opereren'.* (Van Daele & Vander Beken, 2010b)

In het herkomstland komen spullen uiteindelijk terecht op lokale markten waar bendeleden vandaan komen of in winkels. Ook worden goederen in het herkomstland op internet aangeboden (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2010a, 2010b; Grapendaal, 2008; KLPD, 2007; Van der Laan & Weenink, 2005; Siegel, 2013). Voor zover er in literatuur iets over het 'type heler' naar voren komt, gaat het zowel om vaste professionele helers (bijvoorbeeld voor juwelen en auto's) als om gelegenheidshelers en informele contacten.

Informele sociale relaties en lokale inbedding

Familieleden van mobiele bendeleden blijken soms een actieve rol te spelen bij de heling, met name als bendeleden zelf niet meteen naar het herkomstland terugkeren maar spullen voor de verkoop opsturen en familieleden hiervan op de hoogte stellen (o.a. Van Daele & Vander Beken, 2010b; Segaert, 2006). Uit de studie van Van Daele en Vander Beken (2010b) blijkt dat het doorverkopen van gestolen spullen in het herkomstland doorgaans geen problemen oplevert, ook niet voor familieleden: 'Nagenoeg alle respondenten [Roemeense helers] gaven aan dat iedereen wel wist hoe hij goederen op de zwarte markt kwijt kon raken.' De verkoop van

gestolen spullen in het thuisland vergt volgens Van Daele en Vander Beken (2010b) een goede organisatie en goede systematiek, terwijl spullen die hier ter plekke worden geheeld meer 'op een flexibelere ad hoc basis' worden verkocht en de verkoop over het algemeen sneller plaatsvindt.
Als mobiele bendes ervoor kiezen hun gestolen handelswaar hier in West-Europa te verkopen, is over het algemeen sprake van enige mate van lokale inbedding. Er zijn immers contacten nodig om gestolen spullen hier te kunnen slijten en men moet de weg hier enigszins kennen. In verschillende studies komt naar voren dat bendeleden hier relaties onderhouden met kleine ondernemers uit de bovenwereld voor de afname van de buit (o.a. Van den Berg, 2010; Van Daele & Vander Beken, 2010b; Siegel 2013). In het opsporingsonderzoek dat in de studie van Van den Berg centraal staat, komt dat bijvoorbeeld naar voren in verhoren van de politie met verdachten:

> *'Een van de verdachten gaf aan gestolen goederen regelmatig naar een winkel in Nederland te hebben gebracht. Ook zei een verdachte drogisterijspullen, waaronder scheermesjes en tandpasta, te verkopen aan marktkoopmannen.'* (Van den Berg, 2012)

In samenhang met het belang van informele contacten, wijzen Van Daele en Vander Beken (2010b) ook op het belang van betekenisvolle plekken voor de afzet van gestolen spullen. Als de buit niet naar het herkomstland wordt gebracht maar hier wordt verhandeld, kunnen cafés als ontmoetingsplek een gelegenheid bieden voor mobiele bendes, zo blijkt uit hun studie:

> *'Deze daders [die hun spullen niet in het herkomstland verkopen maar hier] legden informele contacten met personen die zij hier hadden leren kennen. Een belangrijke rol was hierbij weggelegd voor bars. Deze bleken een uitgelezen plaats om goederen te kunnen kopen en verkopen. In de eerste plaats varieerde het aantal gefrequenteerde bars. Soms werd steeds hetzelfde café bezocht, andere personen waren bekend in meerdere bars. Daarnaast stelden we verschillende rollen van de cafés zelf vast. In sommige gevallen fungeerde het etablissement slechts als ontmoetingsplaats: er werden afspraken gemaakt en eventueel discreet goederen verhandeld. In andere gevallen werden de goederen verkocht aan vaste klanten en was het personeel hiervan op de hoogte. Tot slot bleek een aantal caféhouders of medewerkers van de bar actief betrokken te zijn bij heling, in die mate dat zij sporadisch of zelfs systematisch goederen opkochten.'* (Van Daele & Vander Beken, 2010b)

Soms zijn de helers uitbaters van cafés die hun gelegenheid ter beschikking stellen als ontmoetingsplaats. Uit een andere studie uit België blijkt eveneens dat cafés als ontmoetingsplek kunnen dienen, waar bendeleden op een laagdrempelige manier in contact komen met helers (Balthau, 2006). Meer in het algemeen blijken cafés ook als ontmoetingsplaats te fungeren voor bendeleden, waar afspraken worden gemaakt en plannen worden gesmeed. Die rol van horeca gelegenheden kwam ook in paragraaf 3.3 over werving van nieuwe leden al naar voren.

Uit Nederlandse studies komt tot nu toe niet of nauwelijks informatie naar voren over dergelijke ontmoetingsplekken die gelegenheid bieden voor heling en meer in het algemeen voor ontmoeting van (potentiele) bendeleden, behalve dan summiere informatie over een camping als ontmoetingsplek (Van der Laan & Weenink 2005). Het is niet duidelijk of die plekken er in Nederland niet zijn of dat dergelijke plekken in opsporingsonderzoeken niet worden gesignaleerd door de recherche. Ook is het

mogelijk dat de Nederlandse wetenschappelijke studies minder aandacht hebben voor dergelijke plekken.

Tot slot kan worden opgemerkt dat we op het terrein van heling ook allerlei mengvormen zien qua afzetlocatie; er zijn bijvoorbeeld bendes die hier in West-Europa juwelen verkopen en andere gestolen spullen zoals kleding, autoradio's en elektronica naar het herkomstland sturen, of bendes die proberen de gestolen goederen zo snel mogelijk hier te verkopen en de spullen die overblijven naar het herkomstland sturen.

5.3 Transport van de buit naar het herkomstland

Gestolen goederen die in het herkomstland worden verkocht, komen daar op verschillende manieren terecht. Zoals hiervoor al aan de orde kwam, worden spullen soms als postpakketten opgestuurd naar familieleden in het herkomstland. Daarnaast zijn gewone personenauto's (al dan niet gestolen of gehuurd) en particuliere pendelbusjes veelgebruikte middelen om de buit mee te vervoeren naar het herkomstland (o.a. Van den Berg, 2012; De Jong, 2012; Grapendaal, 2008; Segaert 2006). In de casus die in de studie van Van den Berg centraal staat, wordt voor het vervoeren van de buit ook gebruikgemaakt van de gunsten van Litouwse vrachtwagenchauffeurs. Uit verdachtenverhoren wordt althans opgemaakt dat het voor verdachten geen probleem is om Litouwse chauffeurs van pendelbusjes of vrachtwagens tegen betaling gestolen goederen mee te geven (Van den Berg, 2012). Verder wijst de casus op parkeerplaatsen als ontmoetingsplek en op het bestaan van structurele samenwerking met een vrachtwagenbedrijf. Van den Berg schrijft op grond van het geanalyseerde politiedossier:

> *'Op afgesproken tijdstippen werden er tweemaal per week gestolen goederen naar een parkeerplaats langs de snelweg gebracht. Daar stond transport klaar om de goederen tegen betaling mee te voeren. Een vrachtwagenchauffeur werkzaam bij een bedrijf dat opknapauto's opkoopt en vervoert naar Litouwen werd in een van de zaken [door de politie] aangehouden.'* (Van den Berg, 2012)

De Jong (2012) stelt dat een Bosnische criminele groep die zich bezighield met woninginbraak, gebruikmaakte van kleine busmaatschappijen uit voormalig Joegoslavië. *'De chauffeurs werden benaderd om tegen beloning gestolen goederen, geld en soms drugs mee te nemen naar Bosnië-Herzegovina'*, aldus de Jong (2012). Het vervoer van gestolen goederen door vrachtwagenchauffeurs komt ook naar voren in de studie van Spapens (2008). In een groot opsporingsonderzoek waar Roemeense inbrekers centraal stonden, werd voor het vervoer naar Roemenië gebruikgemaakt van de diensten van een Brabantse transporteur (Spapens, 2008)

Verder doen bussen van internationale busmaatschappijen dienst als vervoermiddel van gestolen spullen naar het land van herkomst (o.a. Grapendaal, 2008, KLPD, 2007; Segaert, 2006; Siegel, 2013). In hoofdstuk 3 kwam al naar voren dat voor de heenreis door bendelden gebruik wordt gemaakt van busmaatschappijen zoals Eurolines, mede vanwege de relatief lage bustarieven. In een studie van de KLPD – gebaseerd op een analyse van politiegegevens – wordt over de terugreis de volgende casuïstiek beschreven:

> *'Onder de noemer cosmetica is een zaak verwerkt waarbij een Poolse vrouw die met de bus op weg was naar Polen, in Duitsland werd aangehouden. Zij was in*

het bezit van cosmetica met een totale waarde van € 12.865,45. Onderzoek wees uit dat deze cosmetica gestolen was in Nederland bij onder andere het Kruidvat. (...) Bovengenoemde vrouw had de opbrengst van ongeveer 20 winkeldiefstallen bij zich'. (KLPD, 2007)

Gestolen goederen worden soms ook onbemand in de bus meegegeven en dan ter plekke op de plaats van bestemming door een bendelid of familielid opgehaald, zo blijkt uit enkele studies (Segaert, 2006; Siegel, 2013). Verder stellen sleutelinformanten die aan het woord komen in verschillende studies (functionarissen van de KMar en politie) dat er aanwijzingen zijn dat de busmaatschappij Eurolines gestolen goederen in het bagageruim meeneemt naar Oost-Europa (o.a. De Jong, 2012; KLPD, 2007; Siegel, 2013). In de studie van De Jong komt naar voren dat bij een controle door de KMar in 2011 een tas met gestolen zilver is aangetroffen in het bagageruim van een bus van Eurolines. Overigens komt bij de beschrijving van deze casuïstiek in betreffende publicaties niet naar voren of de busmaatschappijen wel of niet bewust meewerkten aan het vervoer van deze gestolen spullen. Wel maken enkele andere studies meer in het algemeen melding van een corrupte handelswijze van betrokken werknemers. Zo spreekt Grapendaal (2008) over het 'omkopen' of 'onder druk zetten' van betrokken buschauffeurs als door bendeleden uit Joegoslavië gebruik wordt gemaakt van een internationale busmaatschappij. En Segaert (2006) constateert dat bussen aan de Roemeense grens niet systematisch worden gecontroleerd en dat *'douaniers soms worden omgekocht om een oogje toe te knijpen'*. Tegelijkertijd constateert deze laatste auteur dat door busmaatschappijen inmiddels rekening wordt gehouden met het risico op controle door autoriteiten en dat als gevolg daarvan dergelijke dubieuze transporten minder snel door buschauffeurs worden aanvaard. In de studie van Siegel (2013) komt naar voren dat ook bendeleden anticiperen op de toegenomen kennis en controle door autoriteiten. Geïnterviewde Poolse politiefunctionarissen die in de studie aan het woord komen, stellen dat mobiele bendeleden *'goed op de hoogte zijn van het feit dat men sneller verdacht is wanneer met Eurolines naar Nederland wordt gereisd en op de terugweg allerlei dure spullen mee terug worden genomen'*. (Siegel 2013) En een voor heling veroordeelde dader uit Polen die voor de studie is geïnterviewd zegt daarover:

'Als je met de auto gaat zal niemand een plasmascherm of een camera controleren. En zelfs op vliegvelden is er niemand die controleert of een laptop gestolen is of niet.' (Siegel 2013)

5.4 Prijzen en investeringen

In een studie van Grapendaal – gebaseerd op analyse van 11 opsporingsdossiers en interviews met sleutelinformanten – wordt melding gemaakt van het aanbod van gestolen goederen op lokale markten in thuislanden *'tegen ruwweg een derde van de nieuwwaarde'.* (Grapendaal, 2008). De studie van Van Daele en Vander Beken (2010b) – op grond van interviews met helers – laat zien dat een product voor een vijfde tot een derde van de nieuwprijs te koop wordt aangeboden, zowel hier als in het thuisland. *'Voor ongebruikte producten kon bij uitzondering de helft van de oorspronkelijke kostprijs worden gevangen.'* (Van Daele & Vander Beken, 2010b) De auteurs stellen dat dergelijke prijzen overeenkomen met prijzen die in literatuur over heling worden genoemd en verwijzen daarbij onder andere naar Stoele (2007) en Walsh (1977).

In de publicaties is nauwelijks informatie voorhanden over de wijze waarop de geldelijke winsten vervolgens door mobiele bendeleden worden geïnvesteerd. Dat is voor de opsporing van belang omdat zaken die met misdaadgeld zijn verkregen na een strafrechtelijke veroordeling in beslag zouden kunnen worden genomen. Zoals in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk al is beschreven, deelt een deel van de bendeleden de winst met mensen uit het land van herkomst. Verder wordt in enkele studies melding gemaakt van investeringen in vastgoed. Siegel (2013) stelt – op grond van interviews met sleutelinformanten en eigen observaties – dat de criminele winsten worden besteed aan onroerend goed zoals huizen en grond en daarnaast aan luxe auto's en andere statussymbolen. Onduidelijk is op welke wijze die investering precies is vastgesteld, behalve dat uit observaties blijkt dat mensen beschikken over dure prestigieuze spullen. Sollie et al. (2013) suggereren iets soortgelijks door te stellen dat *'hoewel veel gezinnen [multi problem gezinnen met een Roma-achtergrond] uitkeringsafhankelijk zijn, sommigen hier of in het buitenland beschikken over kapitale woningen en auto's'.* In de studie van Segaert (2006) komt in 3 van de 22 geanalyseerde politiedossiers naar voren dat Roemeense dadergroepen het geld hadden geïnvesteerd in vastgoed. Segaert stelt dat dat misschien geldt voor meer dossiers maar dat uit de opsporingsonderzoeken dat verder niet duidelijk is geworden. In geen van de drie zaken heeft het Openbaar Ministerie het met misdaadgelden verkregen vastgoed overigens ontnomen.

6 Slotbeschouwing

Doel van deze research synthese is het vergaren van kennis over de facilitering van mobiele bendes. De vraag die centraal staat is: 'Op welke wijze worden mobiele bendes gefaciliteerd en welke actoren en omstandigheden kunnen worden onderscheiden?' Het gaat bij facilitering om actoren en omstandigheden die – bewust of onbewust – mobiel banditisme mogelijk maken en gelegenheid bieden voor deze vorm van criminaliteit. Het begrip facilitering impliceert niet dat betreffende actoren actief aan de facilitering meewerken, zij kunnen evengoed een faciliterende rol vervullen zonder daar zelf van op de hoogte te zijn. In dit slothoofdstuk vatten we de bevindingen uit deze research synthese samen aan de hand van een aantal dimensies. We kijken naar faciliterende beroepsgroepen, ontmoetingsplekken en sociale bindingen die gelegenheid bieden aan mobiele bendes. Deze drie dimensies komen voort uit het theoretische hoofdstuk en in combinatie met elkaar kunnen ze inzichtelijk maken welke actoren en omstandigheden nu een faciliterende rol spelen voor (het voortbestaan van) mobiele bendes. Deze actoren en omstandigheden spelen uiteraard niet voor alle mobiele bendes een rol. We zagen immers dat de variatie in de werkwijze van mobiele bendes heel groot is, zowel qua huisvesting, transportmiddelen, type delicten, doelwit, verkooppunten, lengte van verblijf en (internationaal) reisgedrag. Faciliterende omstandigheden en actoren variëren eveneens en in deze slotbeschouwing vatten de we belangrijkste bevindingen daaromtrent samen.
Hoewel voor het achterhalen van faciliterende actoren en omstandigheden noodzakelijk was om elke stap en fase in het criminele bedrijfsproces te ontrafelen, hanteren we deze fase-indeling in dit slotstuk niet. De gedetecteerde actoren en omstandigheden die facilitering in de hand werken, blijken zich namelijk niet strikt te houden aan stappen en fasen in het criminele bedrijfsproces maar blijken op verschillende momenten op te duiken. Aan einde van dit hoofdstuk komt dit punt nog terug.

Legale beroepen en beroepsgroepen
Legale beroepen en beroepsgroepen blijken op verschillende manieren gelegenheid te bieden aan mobiele bendes. De sector die het sterkste als facilitator naar voren komt is de transportsector en in het kielzog daarvan de autobranche. Vrachtwagenbedrijven en –chauffeurs maar ook busmaatschappijen blijken ondersteunend gedurende verschillende fasen in het bedrijfsproces maar vooral voor het vervoer naar het buitenland van gestolen spullen. Het gaat om grote en kleine bedrijven. De bedrijven hebben meestal een relatie met het herkomstland van mobiele bendes. Het gaat bijvoorbeeld om een Litouwse vrachtwagenchauffeur of om een Roemeense kleine busmaatschappij. Daarnaast zagen we grote legale transportbedrijven zoals internationale busmaatschappijen, die bendeleden voor weinig geld naar West-Europa brengen en gestolen goederen transporteren naar herkomstlanden. Er zijn aanwijzingen voor bewuste medewerking van individuele medewerkers van deze bedrijven (chauffeurs), maar de vraag is in hoeverre de bedrijven zelf op de hoogte zijn van medewerking aan dergelijke illegale praktijken.
Een verwante branche is de autobranche. Deze speelt ook in verschillende fasen van het criminele bedrijfsproces een rol van belang: voor de verhuur van auto's aan mobiele bendes om naar de plaats delict te rijden of naar het land van herkomst, voor het tijdelijk opslaan van gestolen auto's en voor het bewerken en voor het in- en verkopen van gestolen auto's. Plekken die gelieerd zijn aan autobranche en transportsector zijn parkeerplaatsen en benzinestations. Hier ontmoeten bendeleden

en transporteurs elkaar om geld en goederen uit te wisselen. Er blijken samenwerkingsverbanden te bestaan tussen Oost-Europese mobiele bendes en lokale autohandelaren.
Daarnaast spelen verhuurders van loodsen en garages een faciliterende rol bij de tijdelijke opslag van gestolen goederen. Het stoppen van medewerking van deze bedrijven zou ertoe leiden dat mobiele bendes aanzienlijk meer logistieke inspanningen moeten leveren om hun criminele proces nog goed te kunnen voltooien. Het is de vraag hoe de overheid de mogelijkheid om medewerking aan deze criminele en illegale praktijken te neutraliseren, weg kan nemen. Verder komen bepaalde bedrijven en beroepsbranches expliciet in zicht als het gaat om het afnemen van gestolen waar, het gaat dan om lokale markten, de bouwwereld en de autobranche alhier.

Sociale bindingen en relaties met landgenoten
Voor mensen die in een ander land een delict willen plegen, is het van belang dat er een verwante etnische gemeenschap aanwezig is in het land van aankomst, zo komt in bestaande wetenschappelijke literatuur over georganiseerde misdaad naar voren. Uit deze research synthese blijkt inderdaad dat een deel van de mobiel bendes die in West-Europa opereren, gebruikmaken van mensen uit hun herkomstland die hier al langer wonen en inmiddels lokaal zijn ingebed. Soms is de medewerking van lokaal ingebedde personen doelbewust en kunnen zij ook als verdachten worden aangemerkt, soms is niet duidelijk in hoeverre mensen op de hoogte zijn van de illegale praktijken. Vooral als het gaat om huisvesting, blijken relaties met landgenoten van belang, maar ook als het gaat om andere fasen in het criminele bedrijfsproces zoals het vinden van een opslagplaats en regelen van transport van de buit. De in West-Europa gevestigde migranten uit Oost-Europese landen vormen zodoende gemeenschappen die een ondersteunende rol spelen voor mobiele bendes uit hun thuisland. Daar komt nog bij dat nieuwe bendeleden mede worden gerekruteerd uit deze etnische gemeenschappen.
In Belgische publicaties komt naar voren dat bendeleden die maar kort in West-Europa verblijven en gebruikmaken van zogenaamde ‘hit- and-run tactieken’, niet of nauwelijks relaties onderhouden met gevestigde etnische gemeenschappen uit hun thuisland. Deze bendeleden reizen vaker op en neer, slapen in hotels, in de auto of op een camping en werken primair vanuit hun herkomstland. Aanvullend empirisch onderzoek naar sociale relaties van mobiele bendes met lokaal gevestigde gemeenschappen in Nederland zou meer inzicht in kunnen bieden in de precieze aard van bindingen tussen gevestigde groepen en mobiele bendes.

Ontmoetingsplekken
Ontmoetingsplekken (‘convergence settings’) kunnen een vaste structuur bieden aan misdaadbendes, van waaruit uiteenlopende zaken worden geregeld. In deze research synthese komen ontmoetingsplaatsen naar voren die gelegenheid bieden voor mobiele bendes, hoewel studies uit België daar meer informatie over bevatten dan studies uit Nederland. Cafés blijken als ontmoetingsplaats te fungeren en een faciliterende rol te spelen in verschillende fasen van het criminele bedrijfsproces. Het zijn plekken waar landgenoten elkaar ontmoeten en nieuwe leden worden gerekruteerd, plekken waar afspraken gemaakt worden, overleg wordt gepleegd en waar gestolen goederen worden verkocht. Dat geldt met name voor bendes die wat langer in West-Europa verblijven en niet zozeer voor de groepen die ‘hit-and-run tactieken’ hanteren.
Daarnaast zijn we gestuit op informatie over hotels, recreatieparken en campings die als verblijfsplaats fungeren en ook als ontmoetingsplek dienst doen. Ook worden gestolen spullen hier soms tijdelijk opgeslagen. Dergelijke overnachtingsplekken

blijken vooral interessant voor mobiele bendes als er weinig toezicht is van het personeel. Dan kan de buit ongezien naar binnen gebracht worden en kunnen ontmoetingen ongedwongen plaatsvinden. In deze context rijst de vraag of de betreffende horeca-ondernemingen hier bewust aan meewerken en zo ja, in hoeverre hier op bestuurlijke wijze interventies mogelijk zijn, bijvoorbeeld aan de hand van exploitatievergunningen. Aanvullend empirisch onderzoek naar de aard en de rol van ontmoetingsplekken in verschillende fasen van het criminele bedrijfsproces, zou hier meer kennis over kunnen genereren.
Verder blijkt internet als virtuele ontmoetingsplaats dienstbaar in verschillende fasen van het criminele bedrijfsproces: vooral bij de verkoop van gestolen spullen (vraag en aanbod van goederen), maar ook in de voorbereidende fase voor de productie en aanschaf van benodigdheden, bijvoorbeeld geprepareerde tassen voor winkeldiefstal. Via internet kan vraag en aanbod van tijdelijke huisvesting ook bij elkaar komen, bijvoorbeeld als het gaat om de illegale onderhuur.

Meer in het algemeen zien we dat de faciliterende actoren en omstandigheden van mobiele bendes op bepaalde punten sterke overeenkomsten vertonen met de facilitering van transnationale georganiseerde criminaliteit. Zo komt in literatuur over georganiseerde misdaad naar voren dat de transportsector en daaraan gelieerde beroepen is verweven met de onderwereld (vgl Spapens, 2006; Van de Bunt & Kleemans 2007;). Spelers in de drugshandel bijvoorbeeld, leunen in sterke mate op transportondernemingen die op papier een legale status hebben. Dat geldt dus evenzeer voor mobiele bendes. Daarnaast zijn opslagbedrijven, autobedrijven en de daaraan gelieerde beroepen ook telkens terugkerende faciliteerders bij de transnationale georganiseerde misdaad. Ook cafés en andere horeca-ondernemingen blijken voor leden van georganiseerde misdaadbendes een ontmoetingsplek te zijn, waar plannen worden besproken, nieuwe contacten worden gemaakt en nieuwe leden worden geworven (o.a. Van de Bunt & Kleemans, 2007).

Uit deze research synthese komt naar voren dat faciliterende actoren en gelegenheden – beroepen en beroepsgroepen; sociale bindingen en relaties met landgenoten; ontmoetingsplekken – vaak niet zijn gebonden aan één fase in het criminele bedrijfsproces van mobiele bendes. Het blijken dynamische, terugkerende dimensies te zijn die in verschillende fasen in het bedrijfsproces een ondersteunende rol kunnen spelen voor mobiele bendes. Voor de (preventieve) aanpak van mobiele bendes is het raadzaam de focus mede te richten op deze dimensies.

Summary

Facilitating itinerant crime groups
Research synthesis

In recent years, the Minister of Security and Justice has repeatedly expressed his concerns over the broad range of property offences committed by mobile itinerant crime groups and the resulting damage suffered by citizens and businesses. For the term 'itinerant crime groups', the following shared definition has been drawn up at the European level: *'A mobile (itinerant) criminal group is an association of offenders, who systematically acquire wealth through theft of property or fraud (e.g. theft, residential and non-residential burglaries, organised shoplifting, pick-pocketing, cargo thefts, metal thefts, thefts on construction sites and skimming) having a wide ranging area of operations and are internationally active.'* This definition has been adopted by the Dutch government. According to this definition, mobile banditry implies these four characteristics: (1) The systematic committing of (2) property crime, in which (3) offenders collaborate who (4) operate internationally. Several projects have now been set up in the Netherlands to counter mobile banditry. The Dutch policy focuses emphatically on *preventing* mobile banditry, in addition to intensifying the investigation efforts. Gathering information about the different 'steps' in the criminal operation of an itinerant crime group will help clarify how itinerant crime groups are facilitated and which legal actors and opportunities they exploit. The government can use that knowledge to stop or disrupt the criminal operation.

The goal of this research synthesis is to bring together knowledge on how mobile banditry is facilitated. Facilitation refers to all actors and circumstances that – consciously or not – enable mobile banditry and create opportunities for this form of crime. The key questions of this study are answered by drawing on existing scientific literature, and are phrased as follows:

- In what way are itinerant crime groups facilitated?
- Which actors and circumstances can be identified?

To find empirical scientific studies, search terms were used to systematically search for publications in various databases. Literature was also found through the snowball method. After an initial broad selection of literature, 118 publications were downloaded or requested. Based on an item checklist, these publications were reviewed and assessed for their relevance to the current research. On this basis, studies were then selected or rejected for this research synthesis. Of the initial 118 publications, eventually 41 were selected for this study. These include scientific articles, books, chapters in books, reports and dissertations. The majority of the selected publications derive from the Netherlands and Belgium. Virtually all found and selected publications focus on itinerant crime groups from Central and Eastern Europe, although the origin of itinerant crime groups was not a selection criterion. In this report, the findings are described according to three phases, adopted from Spapens (2005). These three phases are: 1) preparation; 2) planning and execution of the crime, and 3) the processing of the stolen goods .

Preparation

The selected studies indicate that many different *means of transportation* are used for the journey to the Netherlands. First, there are offenders who travel to the Netherlands by private car. Second, offenders travel by privately owned shuttle buses from the origin country. In third place, offenders travel by regular public transport; this mainly involves scheduled services by international bus companies. Finally, the publications indicate that members of itinerant crime groups sometimes travel by air as well.

Various publications contain information on how itinerant crime groups *recruit 'new' gang members*. New members are largely recruited in the home country. Additionally, new members are recruited in Western Europe. In these cases, people of the same nationality meet each other in cafés, apartment buildings or at other venues where fellow nationals convene and the native language is spoken. This concerns the recruitment of people who have resided for a longer time in Western Europe, for example because they came here to work and earn money, whether legally or not. It emerges from some studies that itinerant crime groups sometimes apply coercion to force people to cooperate with criminal activities.

The nature of the *night accommodation* of itinerant crime group members varies immensely. Some of the members have a (temporary) basis in one of the large cities, where they temporarily stay in an apartment. Often, several gang members share a dwelling. There are different ways for gang members to find a (temporary) place to live: some of them stay with family members or acquaintances who have been living legally in the Netherlands for longer, with or without municipal registration. These people are usually from the same country or region and are embedded more firmly in the local community here. The person providing accommodation can be an active member of the itinerant crime group, or may act only as a facilitator. Some itinerant crime groups rent their own dwelling.
In addition, itinerant crime group members may use hotels, motels, hostels, campsites and holiday parks. These are gang members who remain in the Netherlands only briefly. In these cases, the itinerant crime groups rely much less or not at all on connections with locally established compatriots. There are also gang members who spend the night in their car. These, too, are gang members who remain in the country only briefly, and who use the car as a cheap form of accommodation.

Planning and execution of the theft

The examined literature reveals that itinerant crime groups generally engage in the (serial) breaking and entering of dwellings, cars, shops and businesses. Some itinerant crime groups focus primarily on car theft or pickpocketing, and others concentrate on ATM skimming or ram raids. The literature furthermore reports a number of cases involving cargo theft, metal theft, introducing counterfeit money and armed robberies, but these are exceptions.
The choice of locations is determined partly by the specialty of the itinerant crime groups. Pickpockets mainly operate in shopping districts and on markets, in tourist areas, catering establishments and public transport. Itinerant crime groups that specialise in shop theft tend to operate mainly in medium-sized and smaller cities, rather than in the large cities in the west of the Netherlands. Where breaking and entering into dwellings and cars is concerned, itinerant crime groups often choose targets in rural areas, and located at some distance from their own temporary

abode. These targets are often detached houses found in the more affluent neighbourhoods, where there is not much traffic.
A number of publications explicitly mention that itinerant crime groups identify specific targets in advance. This emerges from the lists that the police sometimes find among the offenders' possessions, containing addresses, shops, products and/or specific brands. Other studies show that offenders do not always know exactly where they will strike, but that they will simply drive around at random until they chance upon a suitable target.

Once itinerant crime groups are inside the Netherlands or Belgium, the *journey to the crime scene* is usually made by car. One aspect mentioned by several publications in this respect is that the required car is sometimes stolen first. Studies indicate that this usually happens by breaking and entering a house, with the theft of the car keys along with other items. The stolen car is then used for several (serial) breaking and entering of homes and cars. Some publications report that cars are sometimes rented from a car hire company, partly in order to be less noticeable by having Dutch license plates, and partly to make it more difficult for the police to trace them.

To reduce the chance of getting caught and to stay out of sight of the police, itinerant crime groups use various *protective measures*. Using false identity papers is one such method, as are the use of aliases and various nicknames and code names. Additionally, various communication tools are used to avoid police wire taps (Skype, portophones, GSM jammers, walkie-talkies, continually changing telephones and SIM cards). Another protective measure described in several publications is to remain silent under police questioning, if caught. It also seems that pressure is applied within the group not to talk to the police, which can sometimes include violence. In contrast to the use of *internal* violence, the itinerant crime groups do not or hardly apply *external* violence. By not using violence, itinerant crime groups seek to avoid drawing the police's attention and hence to minimise the risk of detection. Another method to avoid drawing attention is to use children. A few publications offer information on this. Finally, itinerant crime groups protect themselves by deliberately exploiting national and regional borders. By crossing borders and by spreading their activities across multiple countries, the chance of getting caught is reduced. One reason for this is that each country has its own organisations with its own legislation and procedures and competences with respect to investigation and prosecution. As a result, information about crime is not automatically shared between the countries, so that information about itinerant crime groups remains fragmentary and scattered across various organisations.

Processing of stolen goods

There are basically four places where itinerant crime groups temporarily store their loot. In some cases, stolen goods are stored in the vicinity of the crime scene. Especially after home and car burglaries, the stolen goods are temporarily buried in nearby woods or bushes, to be collected the next day. A second place temporary storage place for stolen goods is in their own car. Cars are sometimes furnished with specially prepared spaces in which to hide the goods. Additionally, some itinerant crime groups take the stolen goods to their temporary accommodation. Finally, in some cases the loot is stored in warehouses. This generally concerns the storage of larger items. Warehouses and garages are also used to store and modify (parts of) stolen cars. Modifying and selling stolen cars is often done by other groups than

those who steal the cars, and legal local automotive businesses may play a facilitating role here.

The publications reveal a variety of ways in which the stolen goods reach their new end user. First of all, goods are sometimes retained for own use (for instance electronic appliances, smartphones, tools and cars). Stolen goods are sometimes traded or sold between itinerant crime group members. The literature further shows that some of the itinerant crime group members send goods and cash to family and friends in the home country in Eastern Europe. Nevertheless, stolen goods are mostly sold on: they are both transported to the home country and sold in Western Europe. If itinerant crime groups choose to sell their stolen goods in Western Europe, then this is usually associated with some measure of local integration. After all, one must have local contacts to sell the goods to and one needs to know one's way around. Several studies indicate that gang members maintain relations here with small entrepreneurs in the legal business sector for the sale of loot, for instance with café owners, market merchants, construction workers and/or shopkeepers. Receivers of stolen goods are sometimes café owners who offer their establishment as a place to meet and to sell goods.
If stolen goods are transported to the home country, then these eventually wind up on local markets in the gang members' home towns or in shops. Goods are also offered on the internet in the home country. Family members of itinerant crime group members sometimes appear to play an active role in selling the goods, particularly if the gang members do not immediately return to the home country but ship stolen goods home to be sold, and notifying family members thereof.
If loot is transported to the home country, then the stolen goods are sometimes shipped to family members as parcels in the mail. Also, normal cars (stolen or not) and privately owned shuttle buses are frequently used means of transporting loot to the home country. Goods are also given to lorry drivers to take back. Further, buses belonging to international bus companies can serve as a means of transporting stolen goods back home. Some studies show that stolen goods are sometimes sent with buses as unaccompanied luggage, and received by gang member of family member at the place of arrival.
The scientific literature contains hardly any information on how the actual earnings are subsequently invested by the gang members.

Final remarks

The findings of this research synthesis can be summarised briefly in terms of the three dimensions that offer itinerant crime groups the opportunity to operate, namely: the facilitating professions and professional groups; social ties and ethnic communities; and places to meet. These dimensions, in their mutual combination, offer insight into the actors and the circumstances that play a facilitating role in the (continued) existence of itinerant crime groups.
The legal professional group that emerges most clearly as a facilitator is the transport sector, and its wake the automotive sector. Freight companies and lorry drivers but also bus companies, small transportation companies and car dealers appear to play a supporting role during several phases of the criminal operation. The landlords of warehouses and garages also play a facilitating role by enabling the temporary storage of (large) stolen goods. It furthermore emerged that some of the itinerant crime groups make use of people from their origin country who have resided in Western Europe for a substantial time and have integrated locally. The locally embedded individuals sometimes cooperate deliberately, so that they can also con-

sidered crime suspects, but sometimes it is not clear to what extent they are aware of the illegal activities. These ethnic communities are especially important with a view to accommodation, but they also prove useful in other phases of the criminal operation. Additionally, new gang members are sometimes recruited from among these ethnic communities.
Finally, it appears that cafés function as a meeting place and play a facilitating role in various phases of the criminal operation. This applies especially to crime groups that remain for a longer period in Western Europe, and not so much for groups that stay here only briefly. Hotels, holiday parks and campsites can also serve as accommodation and as a meeting place.
This research synthesis shows that facilitating actors and opportunities – professional groups, social ties and ethnic communities and meeting places – are often not tied to any single phase in the criminal operation of itinerant crime groups. They are shown to be dynamic, recurrent dimensions that can play a facilitating role for itinerant crime groups in various phases of the criminal operation. With a view to (preventively) combat itinerant crime groups, it is advisable to focus attention on these dimensions.

Literatuur

Aangeenbrug, D.L. (2011) *Fysieke infrastructuur van Litouwse (dader)groepen: Een navigatiesysteem voor de opsporing?* Masterscriptie recherchekunde, Regiopolitie Zuid-Holland-Zuid.

Balthau, M. (2006). Rondtrekkende dadergroepen: naar een geïntegreerde en integrale aanpak. In B. De Ruyver (red.), *Rondtrekkende dadergroepen: Grensoverschrijdend beleid* (pp. 53-58). Brussel: Politeia.

Berg, E. van der (2012). *Mobiel banditisme: Een kwalitatief onderzoek naar mobiel banditisme door Litouwse criminele groepen in Nederland.* Masterscriptie criminologie. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Bernasco, W., & Luykx, F. (2003). Effects of attractiveness, opportunity and accessibility to burglars on residential burglary rates of urban neighborhoods. *Criminology, 41*(3), 981-1001.

Bernasco, W., & Nieuwbeerta, P. (2005). How do residential burglars select target areas? A new approach to the analysis of criminal location choice. *British Journal of Criminology, 45*(3), 296-315.

Bernasco, W. (2010). A Sentimental Journey to Crime; Effects of Residential History on Crime Location Choice. *Criminology*, *48*, 389-416.

Block, L. (2008). Combating organized crime in Europe: practicalities of police cooperation. *Policing: a Journal of Policy and Practice*, *2*(1), 74-81.

Boer, M. den (2010). New mobile crime. In P. Burgess (red.) *Handbook of new security studies* (pp. 253-262). Z.pl.: Routledge.

Boom, J. de , Seidler, Y., & Weltevrede A.M (2014). *Criminaliteit onder Midden- en Oost-Europeanen: Een inventariserend onderzoek nar de omvang en aard van de criminaliteit onder migranten uit de Midden- en Oost-Europese EU-landen.* Rotterdam: Risbo BV / Erasmus Universiteit Rotterdam.

Boudry, K. (2006). De Venoen-case. In B. de Ruyver (red.), *Rondtrekkende daders: Grensoverschrijdend beleid* (pp. 63-71). Brussel: Politeia.

Bovenkerk, F. (red.) (1996) *De georganiseerde criminaliteit in Nederland: Het criminologisch onderzoek voor de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden in discussie.* Arnhem: Gouda Quint.

Brantingham, P., & Brantingham, P. (1984). *Patterns in crime*. New York: Macmillan.

Brantingham, P., & Brantingham, P. (1993). Environment, routine and situation: Toward a pattern theory of crime. In R. Clarke & M. Felson (red.), *Routine activity and rational choice* (pp. 259-294). New Brunswick: Transaction Publishers.

Bruinsma, G. (2004). Misdaaddreigingen uit de nieuwe EU-lidstaten. *Justitiële verkenningen*, *30*(6), 36-50.

Bruinsma, G., & Bernasco, W. (2004). Criminal groups and transnational markets: A more detailed examination on the basis of social network theory. *Crime Law and Social Change, 41*(1), 79-94.

Bruinsma, G., Bernasco, W., & Elffers, H. (2010). Ruimtelijke verplaatsing van criminaliteit: Theorie, methodologie en empirie. In E.R. Muller (red.), Criminaliteit: Criminaliteitsbestrijding in Nederland. (pp. 375-396). Deventer: Kluwer.

Bunt, H. van der (2010). Rondtrekkende daders en local heroes. In: B. de Ruyter, P. Ponsaers, G. Vermeulen & T. Vander Beken (Eds.). *Strafrechtshandhaving in België en Nederland. Symposium ter gelegenheid van de uitreiking van het eredoctoraat aan prof. Dr. Cyrille Fijnaut door de Universiteit Gent.* Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.

Bunt, H. van der, & Kleemans, E.K. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 252.
Caputo, D.A. (2010). The South America Theft Groups: An overview of a transnational Criminal Network and Strategies for Field Enforcement. *Police Quarterly*, *11*, 271-288.
Cock, K. de (2006). De rondtrekkende daders aan het woord. In B. de Ruyver (red.), *Rondtrekkende daders: Grensoverschrijdend beleid* (pp. 45-51). Brussel: Politeia.
Cohen, L., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review, 44*(4), 588-608.
Cornish, D., & Clarke, R. (red.). (1986). *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending*. New York: Springer.
Duyne, P. van, Donati, S., Harvey J., Maljevic, A. & Lampe, K. von (red.) (2009). *Crime, money and criminal mobility in Europe.* Nijmegen: Lolf legal Publishers.
Eimers, E. (2013). *Mobiel banditimse in de Nederlandse detailhandel: Mobiele bendes bij de mediamarkt-Saturn.* Scriptie INHolland. Rotterdam: INHolland School of applied sciences.
Elffers, E. (2005). *De rationale regelovertreder.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
Felson, M. (2002). *Crime and everyday life*. Thousand Oaks: Sage.
Felson, M. (2006). *The ecosystem for organized crime*. Helsinki: Heuni.
Farrington, D.P., Welsh, B.C., & MacKenzie, D.L. (2002). *Evidence-based crime prevention*. Londen: Routledge.
Fijnaut, C, Spapens, T., & Daele, D. van (2005). *De strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de Lidstaten van de EU: De politieke discussie, het juridisch kader, de landelijke organisatie en de feitelijke werking.* Apeldoorn: Politie en Wetenschap / Universiteit Tilburg.
Franssen, J. (2007) *Mobiel banditisme.* (Afstudeerscriptie Criminologie, Vrije Universiteit Amsterdam.)
Geffen, R. van (2009) *Itinerant groups target stores in European Union: An cross-border problem.* Enschede/Amsterdam: Detailhandel Nederland.
Gestel, B. van, & Verhoeven, M. (2014). Autonomie, ambtelijke organisaties en criminaliteitsbestrijding: Over samenwerking van overheidsinstanties bij de aanpak van mensenhandel. *Tijdschrift voor Criminologie 56*(1), 24-41.
Geurts, D. (2011). *Rondtrekkende daders in Europa: Resultaat van een bevraging van 27 EU-lidstaten.* Presentatie Oosterhout 4 april 2011. Brussel: Federaal gerechtelijke politie.
Grapendaal, M. Drijver M. den, Miranda, H. de, & Zee, S. van der (2008). *Georganiseerde bovenregionale vermogenscriminaliteit: Verslag van een onderzoek voor het nationaal dreigingsbeeld criminaliteit met een georganiseerd karakter*. Zoetermeer: KLPD.
Huurman, G.J. & Klopman, E. (2012). *Evaluatie Grensoverschrijdend Politieteam Bad Bentheim.* Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie.
Jong, J., de (2012). *Midden- en Oost-Europese inbrekers op pad: Inzicht in de aard en omvang vanmobiel banditisme in Nederland.* Driebergen: KLPD-DOS.
Kemp, J.J. (2014). *Modus Via: Verfijning van geografische daderprofilering.* (Proefschrift, Vrije Universiteit.) Amsterdam: Vrije Universiteit.
Kleemans, E.R. (1996). Herhaald slachtofferschap van het delict woninginbraak. *Tijdschrift voor Criminologie, 38*(3), 232-244.
Kleemans, E.R., Berg, E.A.I.M., van den, Bunt, H.G. van de, Brouwers, M. (1998) *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Rapportage op basis van WODC-monitor.* Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 173.

Kleemans, E., Haarhuis, C. K., Leeuw, F., & van Ooyen-Houben, M. (2007). Law enforcement interventions in the Netherlands: Mapping interventions and 'browsing' for evidence. *Evidence & Policy: A Journal of Research, Debate and Practice*, *3*(4), 487-504.

Klein Haneveld, R.K., & Kop, N. (2012). *Stop de dief! Onderzoek naar een betere aanpak van woninginbraken.* (Lectoraat Criminaliteitsbeheersing & Recherchekunde). Apeldoorn: Politieacademie.

Klerks, P.P.H.M. (2001). Criminele samenwerking. In H. Moerland & B. Rovers (red.), *Criminaliteitsanalyse in Nederland.* Den Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie BV.

KLPD (2007). *Project Polaris II: Eindrapportage aard en omvang van mobiel banditisme gepleegd door Polen en Litouwers.* Zoetermeer: Dienst Nationale Recherche Informatie.

Kirby, S., & Penna, S. (2011). Policing mobile criminality: Implications for policy forces in the UK. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management, 34*(2), 182-197.

Knaap, LM. van der, L.T.J. Nijssen, S. Bogaerts (2006). Geweld verslagen – een studie naar de preventie van geweld in het publieke en semi- publieke domein. Den Haag, Boom Juridische uitgevers

Koppen, P.J., & Kemp, J.J van der (2010). Psychologische en geografische profielen. In P.J. van Koppen, H. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijzer (red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht* (pp. 219-252). Deventer: Kluwer.

Kuppens, J, Vries Robbé, E. de, Leiden, I. van, & Ferwerda, H. (2006). *Zware jongens op de weg: Een onderzoek naar georganiseerde diefstal in de wegtransportsector.* Arnhem: Beke.

Laan, F.J. van der, & Weenink, A.W. (2005) *Mobiele banditisme uit Polen en Litouwen: Eindproject van het project Polaris.* Zwolle: KLPD.

Lammers, M., & Bernasco, W. (2013) Are mobile offenders less likely to be caught? The influence of the geographical dispersion of serial offenders' crime locations on their probability of arrest. *European Journal of Criminology*, *10*, 168-186.

Lampe, K. von (2004). Taking the second step before the first: Assessing organized crime. *Crime, Law and Social Change*, *42*(4), 227-259.

Mantgem, J. van, & Leest, W. van der (2006). *Mobiel banditisme door Balkan groeperingen in Nederland: Deelproject in het kader van de monitor Nationaal Dreigingsbeeld.* Zoetermeer: KLPD.

Mawby, R. (2001). *Burglary*. Cullompton: Willan Publishing.

Morselli, C., & Royer, M.-N. (2008). Criminal mobility and criminal achievement. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 45*(1), 4-21.

Nobelen, D. van, & Mesu, S. (2012). *Bedrijfscriminaliteit: Verslag van een onderzoek voor het Nationaal Dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: KLPD.

Pawson, R., Greenhalgh, T., Harvey, G., & Walshe, K. (2005). Realist review: A new method of systematic review designed for complex policy interventions. *Journal of health services research & policy*, *10*(suppl. 1), 21-34.

Ponsaers, P. (2004). Rondtrekkende dadergroepen: Rationele Nederlandse criminologen en irrationele criminelen in Vlaanderen. *Tijdschrift voor Criminologie, Jubileumuitgave*, 15-23.

Schepens, L. (2013). *Mobiel banditisme: Een exploratief onderzoek naar zakkenrollerij door mobiele daders uit Roemenië en Bulgarije.* (Masterscriptie Criminologie, Amsterdam: Vrije Universiteit.)

Segaert, S. (2006). Criminele processen: Heling en buit bij Roemeens rondtrekkende dadergroepen en communicatie bij rondtrekkende dadergroepen. In B. de Ruyver (red.), *Rondtrekkende dadergroepen: Grensoverschrijdend beleid* (pp. 27-38). Brussel: Politeia.

Siegel, D (2013). *Mobiel banditisme. Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende criminele groepen in Nederland.* Apeldoorn/Utrecht: Politie & Wetenschap / Universiteit Utrecht.
Stoele, M. (2007). Helers over de markt van gestolen goederen. In D. Van de Mheen & P. Gruter (red.), *Helingpraktijken onder de loep: Impressies van helingcircuits in Nederland (*pp. 91-138). Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 25
Sollie, H., Wijkhuis, V., Hilhorst, W., Wal, R. van der & Kop, N. (2013). *Aanpak multi-problematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond.* Den Haag: Boom Lemma. Onderzoeksreeks Politieacademie.
Spapens, T. (2006). *Interactie tussen criminaliteit en opsporing: De gevolgen van opsporingsactiviteiten voor de organisatie en afscherming van XTC-productie en -handel in Nederland.* Antwerpen-Oxford: Intersentia.
Spapens, T. (2008). *Georganiseerde misdaad en strafrechtelijke samenwerking in de Nederlandse grensgebieden.* Antwerpen/Oxford: Intersentia.
Spapens, T. (2011). Joint investigation teams in the European Union: Article 13 JITS and the alternatives. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, *19*, 239-260.
Spapens, T., & Fijnaut, C. (2005). *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn, 1: De problemen van transnationale (georganiseerde) criminaliteit en de grensoverschrijdende politiële, justitiële en bestuurlijke samenwerking*. Antwerpen: Intersentia.
Thomas, J. & Harden A. (2008) Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. In: *BMC medical Research Methodology* 8, 45.
Vaessen J, Rivas A, Duvendack M, Palmer Jones R, Leeuw, FL,Van Gils G, Lukach R, Holvoet N, Bastiaensen J, Hombrados JG, Waddington H. (2014) *The Effects of Microcredit on Women's Control over Household Spending in Developing Countries: A Systematic Review and Meta-analysis*. Campbell Systematic Reviews 2014:8.
Van Daele, S. (2008). Organised property crimes in Belgium: The case of the 'itinerant crime groups'. *Global Crime, 9*(3), 241-247.
Van Daele, S. (2009). Itinerant crime groups: mobility attributed to anchor points? In M. Cools, S. De Kimpe, B. De Ruyver, M. Easton, L. Pauwels, P. Ponsaers, G. Vande Walle, T. Vander Beken, F. Vander Laenen & G. Vermeulen (red.), *Contemporary issues in the empirical study of crime* (Vol. 1, pp. 211-225). Antwerpen: Maklu.
Van Daele, S. (2010). *Criminele verplaatsing bij mobiele daders: Rondtrekkende daders als gevalsstudie.* (Proefschrift, Universiteit Gent).
Van Daele, S. (2014). Eigendomscriminaliteit als internationale aangelegenheid? Lokale aanpak waar het kan, internationaal waar het nodig is. In *Orde van de dag*, 17 (1), 69-76
Van Daele, S., & Vander Beken, T. (2009). Out of step? Mobility of 'itinerant crime groups'. In P. Van Duyne, S. Donati, J. Harvey, A. Maljevic & K. Von Lampe (red.), *Crime, money and criminal mobility in Europe* (pp. 43-70). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
Van Daele, S., & Vander Beken, T. (2010a). Migratie en mobiele daders:. Heling bij rondtrekkende dadergroepen. *Tijdschrift voor Criminologie*, *52*(2), 170-185.
Van Daele, S. & Vander Beken, T. (2010b). Exploring Itinerant Crime Groups. *European Journey of Policy Research*, 16, 1-13.
Van Daele, S. & Vander Beken, T. (2011). Out of sight, out of mind? Awareness space and mobile offenders. In *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 19 (2), 125-137.

Van Daele, S. Vander Beken, T., & Bruinsma, G.J.N. (2012). Does the mobility of foreign offenders fit the general pattern of mobility? In *European Journal of Criminology*, 9, 290-308.
VandeViver, C. (2013). Distance matters: A look at crime trip distances in Flanders. In A. Crawford, J de Maillard, J. Shapland, A. Verhage. & P. Ponsaers. (red.), *Crime, violence, justice and social order: Monitoring contemporary security issues* (pp. 229-253). Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.
Verwee, I., Ponsaers, I., & Enhus, E. (2007). *'Inbreken is mijn vak': Textuur en praktijk van woninginbraak.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
Waard, J. de (2013). *Rondtrekkende dadergroepen: Een onderzoek naar aard, omvang en opsporing van georganiseerde vermogenscriminaliteit gepleegd door Midden- en Oost Europeanen in Amsterdam.* (Scriptie recherchekunde.) Amsterdam: Politie Amsterdam
Weenink, A. & Huisman, S. (2003). Poolse bendes in Nederland: Voorlopige bevindingen. *Justitiele verkenningen*, *29*(4), 81-91.
Weenink, A., & Laan, F. van der (2007). The search for Russian Mafia: Central and Eastern European Criminals in the Netherlands, 1989-2005. *Trends in Organized Crime*, *10*, 57-76.
Walsh, M. (1977). *The fence: A new look at the world of property theft*. Westport: Greenwood Press.
Wiles, P. & Costello, A. (2003) *The 'road to nowhere': The evidence for travelling criminals.* Londen: Home Office.

Bijlage 1 Samenstelling van de begeleidingscommissie

Voorzitter

Prof. Dr. A.C.M. Spapens	Hoogleraar Criminologie, Universiteit Tilburg

Leden

Dhr. dr. S. van Daele	Universiteit Gent
Mw. drs. I.L. van Erpecum	Ministerie van Veiligheid en Justitie, Directie Sanctie- en Preventiebeleid
Dhr. F. van der Heuvel	Politie Eenheid Oost-Brabant